

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA

AGNĖ TIPELYTĖ

Magistrantūros neakivaizdinių studijų
Verslo teisės programos
VI kurso VRTmn6-02 gr. studentė

VALDYMO ORGANŲ PAREIGOS KREDITORIAMS PROBLEMA

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė –
Dr., lekt. Agnė Tikniūtė

Vilnius, 2007

TURINYS

PAGRINDINIŲ DARBO SĄVOKŲ PATIKSLINIMAS IR INTERPRETACIJA.....	4
ĮVADAS.....	6
1. BENDROVĖS VALDYMO ORGANAI IR JŲ ATSAKOMYBĖS RIBOS.....	10
1.1. Bendrovės vadovo sampratos išplėtimas.....	11
1.2. Valdymo organų pareigų kreditoriams doktrinos nepakankamumas ir teisinio apibrėžtumo būtinybė.....	12
2. EGZISTUOJANČIŲ VALDYMO ORGANŲ PAREIGŲ PAPILDYMAS.....	13
2.1. Kreditorių apsaugos plėtra įvairiose šalyse.....	14
2.2. Valdymo organų atsakomybė Lietuvoje.....	18
2.3. Pareiga tinkamai valdyti.....	20
2.4. Savalaikis bankroto procedūrų inicijavimas.....	22
3. PROBLEMINIAI KLAUSIMAI, KYLANTYS IŠ VALDYMO ORGANŲ PAREIGŲ KREDITORIAMS ĮGYVENDINIMO.....	24
3.1. Kam priklauso vykdyti pareigas kreditoriams?.....	24
3.1.1. Kas yra kreditorius?.....	26
3.2. Bendrovės dalyvių ir kreditorių interesų prioriteto bei pusiausvyros paieška.....	27
3.3. Valdymo organų pareigos kreditoriams atsiradimo momentas.....	30
3.3.1. Skolos sąvoka ir jos atsiradimo momentas.....	32
3.4. Ar gali kreditorius pateikti tiesioginį ieškinį dėl direktoriaus pareigų kreditoriams pažeidimo?.....	33
4. TOBULESNIŲ TEISĖS NORMŲ, REGLAMENTUOJANČIŲ VALDYMO ORGANŲ ATSAKOMYBĘ KREDITORIAMS, PAIEŠKOS.....	36
4.1. Valdymo organų pareigų kreditoriams kritika.....	36
4.2. Teisinio reguliavimo Lietuvoje tobulinimo siūlymai.....	39
IŠVADOS.....	42
SUMMARY.....	45
NAUDOTŲ ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	46

Sutrumpinimai

AB – akcinė bendrovė;

ABĮ – Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas;

AC – Appeal cases (liet. apeliacinės bylos);

ACC – Australian company law cases (liet. Australijos bendrovių teisės bylos);

ACSR – Australian Corporations and Securities Reports (liet. Australijos bendrovių ir saugumo pranešimai)

Angl. – angliškai;

BCC – British Company Cases (liet. – britų bendrovių bylos);

BCLB – Butterworths Company Law Bulletin (liet. Butterworths bendrovių teisės biuletenis);

BCLC – Butterworth Company Law Cases (liet. Butterworths bendrovių teisės bylos);

BLR – Business Law Review (liet. verslo teisės apžvalga);

CA – Corporation Act (liet. Korporacijų įstatymas)

C.b. – civilinė byla;

CLR - Commonwealth Law Reports (Australian's High Court law reporter) (liet. Australijos teisės pranešimai);

Co – company (liet. bendrovė);

EWHC – High Court of England and Wales (liet. Anglijos ir Velso Aukščiausiasis teismas)

LAT – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas;

NSWLR - New South Wales Law Reports (law report series in Australia) (liet. Naujieji Pietų Velso teisės pranešimai);

NZLR - New Zealand Law Reports (liet. Naujosios Zelandijos teisės pranešimai);

Liet. – lietuviškai;

Lot. – lotyniškai;

Ltd – limited (liet. ribotas);

Sect – section (liet. skyrius);

WLR – weekly law reports (liet. savaitiniai teismų sprendimų rinkiniai).

PAGRINDINIŲ DARBO SĄVOKŲ PATIKSLINIMAS IR INTERPRETACIJA

Atviro tipo bendrovė (angl. *open company*) – „bendrovė su dideliu akcininkų, pasyvių investuotojų skaičiumi, kurioje valdymo funkciją atlieka ne patys akcininkai, o nepriklausomi valdymo organų nariai“.¹

Bendrovės dalyvis – asmuo, kuris, nors ir neišsaugo nuosavybės teisių į bendrovės turtą, įgyja prievolinių teisių ir (ar) pareigų, susijusių su bendrove. Šiame darbe bendrovės dalyviu laikomas akcininkas (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 2.82 str. 2 d., Lietuvos Respublikos Akcinių bendrovių įstatymo (toliau – ABI) 72 str. 6 d.).

Direktorius (angl. *director*) Vilniaus vertybinių popierių biržoje listinguojamų bendrovių valdymo kodekse (toliau – valdymo kodeksas) apibrėžiamas kaip bet kuris bendrovės valdymo arba priežiūros organo narys, taip pat bendrovės vadovas. Užsienio autoriai, priklausomai nuo konteksto, direktoriumi vadina tiek įmonės vadovą, tiek valdybos, stebėtojų tarybos narį ar net akcininką, *de facto* įgyvendinantį valdymo funkciją.²

Kai kuriose šalyse (pvz., Didžiojoje Britanijoje, Ispanijoje) egzistuoja korporatyviniai (kolegialūs) direktoriai.³ Tai reiškia, kad direktoriai nebūtinai turi būti vienasmeniai. Direktoriumi gali būti ir įmonė, tačiau tik skiriant tam tikrą žmogų kaip atstovą, kuris dalyvautų valdybos posėdžiuose. Tačiau vis tiek tokiu atveju direktoriaus atsakomybė priskiriama ne atstovaujančiajam, bet įmonei, kuri jį paskyrė.⁴

Šiame darbe sąvoka „direktorius“ bus vartojama sinonimiškai tiek kalbant apie įmonės vadovą, tiek apie kitus bendrovės organus, įgyvendinančius valdymo funkciją.

Kreditorius (angl. *creditor*) – viena iš prievolės šalių, kurios naudai kita šalis (skolininkas) privalo atlikti tam tikrą veiksmą arba susilaikyti nuo tam tikro veiksmo, o kreditorius turi teisę reikalauti iš skolininko, kad šis įvykdytų savo pareigą (žr. CK 6.1 str., ĮBĮ 3 str., Įmonės restruktūrizavimo įstatymo 2 str. 5 d.). Oksfordo žodynas pateikia tokias kreditorių rūšis, kaip apsaugotas kreditorius (angl. *secured creditor*)⁵ ir neapsaugotas kreditorius (angl. *unsecured creditor*).⁶ Apsaugotas kreditorius apibūdinamas kaip asmuo, turintis prievolės įvykdymo užtikrinimą (Pvz. turto įkeitimą. Analogas Lietuvoje – kreditorius, kurio reikalavimai

¹ Tikniūtė A. Juridinio asmens ribotos atsakomybės problema: teisiniai aspektai: Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė (01 S) / MRU. – Vilnius, 2006, p. 6.

² Apie „valdymo funkcijos“ sąvokos neapibrėžtumą plačiau žiūrėti: Kiršienė J., Tikniūtė A. Juridinio asmens civilinių teisių įgyvendinimas bendrovėje: kam priklauso valdymo funkcija? Jurisprudencija, 2004, t. 55(47). P. 32-39.

³ The European Private Equity and Venture Capital Association (EVCA). Director's responsibilities, 2002 oct., Nr. 30, p. 88. http://www.evca.com/images/attachments/tmpl_9_art_49_att_849.pdf aplankyta 2007-09-03.

⁴ Ten pat, p. 40, 70.

⁵ Oxford dictionary of law/ Edited by Elizabeth A. Martin. - New York: Oxford, 1994. P. 362.

⁶ Ten pat, p. 416.

užtikrinti įkeitimu ar hipoteka – ĮBĮ 2 str. 7d.). Kai skolininkui gresia bankroto procedūros, kreditorius turi teisę atsisakyti prievolės įvykdymo užtikrinimo objekto ir reikšti pretenzijas, kad iš bankrutuojančios įmonės turto atgautų paskolintą pinigų sumą; parduoti ar įvertinti turimą apsaugos objektą ir reikalauti įsiskolinimo dalies, kurios nepadengia turėto apsaugos objekto vertė; kreditorius gali pasitenkinti prievolės įvykdymo užtikrinimu ir apskritai nereikšti jokių pretenzijų bankroto procedūrose. Neapsaugotas kreditorius – tai asmuo, kuris skolina pinigines lėšas be prievolės įvykdymo užtikrinimo.⁷

Įmonė šiame darbe bus traktuojama ir kaip viena iš verslo organizavimo formų, ir įmonė kaip teisės subjektas, t.y. kaip privatus juridinis asmuo.

Uždaro tipo bendrovė (anlg. *close company*) – tai bendrovė, kurią valdo jos vadovas (akcininkas) arba penki ar mažiau dalyvių.⁸ Dr. Agnė Tikniūtė uždaro tipo bendrovę apibūdina kaip bendrovę, kurią „faktiškai valdo pats akcininkas, dažniausiai – tai šeimos ar vienanarės bendrovės“.⁹

Vadovas, vadovaujantis ABĮ 37 str. 1 ir 2 dalimis, – tai vienasmenis bendrovės valdymo organas, fizinis asmuo.

⁷ Ten pat, p 362, 416.

⁸ Ten pat, p. 362.

⁹ Tikniūtė A. Juridinio asmens ribotos atsakomybės problema: teisiniai aspektai: Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė (01 S) / MRU. – Vilnius, 2006, p. 6.

IVADAS

Problematika. Įmonių veikla turi vis didesnę poveikį ne tik vidaus rinkai, bet ir tarpvalstybiniu mastu. Neveiksmingas įmonės valdymas gali sukelti skaudžių pasekmių, dėl kurių žala gali būti padaroma ne tik su įmone susijusiems asmenims, bet ir šalies ar net pasaulio ekonomikai. Paminėtini JAV energetikos kompanijos-milžinės „Enron“ 2001 m. ir JAV didžiausios telekomunikacijų kompanijos „Worldcom“ 2002 m. bankrotai, kurie sukėlė didžiulį rezonansą pasaulio mastu.¹⁰ Po šių skandalų, pasaulio mastu susirūpinta bendrovių valdymo praktika, siekiant atstatyti investuotojų pasitikėjimą kapitalo rinka.¹¹ Neabejotina, kad pasaulyje iškilęs poreikis kurti bendrovių valdymo kodeksus (angl. *Corporate Governance Codex*) yra susijęs su minėtais reiškiniais. Plačiai pripažįstama, kad sėkminga bendrovės veikla didele dalimi priklauso nuo interesų turėtojų, t.y. abipusis naudingas bendradarbiavimas su kreditoriais, klientais, kitomis interesų grupėmis, taip pat šių interesų grupių teisių ir interesų paisymas yra viena iš sąlygų, lemiančių gerus bendrovės veiklos rezultatus.¹²

Aktualumas. Pastaraisiais dešimtmečiais kilo didelis poreikis analizuoti valdymo organų pareigų kreditoriams nepakankamą reglamentavimą.

Investuotojai, patikėdami savo turtą įmonei, kurioje kasdienius verslo sprendimus priima valdymo organai, tikisi iš jų sprendimų, užtikrinančių, kad investicijos pasiteisins. Tai lemia investuotojų pasitikėjimą bendrove. Tačiau, valdymo organai, tradiciškai turėdami fiduciarines pareigas tik bendrovei, akcininkams, dažnai nekreipia dėmesio į kreditorių interesus. Dėl įmonės nemokumo ar bankroto kreditoriai patiria nuostolių, kurie nėra atlyginami visiškai, kadangi direktorius, priėmusius esminius netinkamus sprendimus, dėl kurių įmonė privedama prie bankroto, saugo ribotos atsakomybės institutas.

Pradėta suprasti, jog įmonių vadovų ir direktorių pareigų teisinio apibrėžtumo klausimas yra svarbus, siekiant apsaugoti kreditorių ir kitų su įmone susijusių asmenų interesus. Dėl šių priežasčių labai svarbu nustatyti valdymo organų atsakomybę, jos ribas, kad valdymo organai, aiškiai žinodami reikalavimus, galėtų visiškai realizuoti turimą kompetenciją, prisiimdami atitinkamas pareigas, o kreditoriai pasinaudotų interesų apsaugos galimybėmis.

Valdymo organų pareigos kreditoriams aktualios įvairioms verslo organizavimo formoms, tačiau ypatingą reikšmę jos turi bendrovėse, kurios turi ribotą atsakomybę ir kurių turtas atskirtas nuo valdymo. Todėl autorė, rašydama darbą, susiaurino tyrimo sritį iki akcinių bendrovių –

¹⁰ Interneto enciklopedija Wikipedia http://en.wikipedia.org/wiki/Enron_scandal aplankyta 2007-10-02.

¹¹ Vilniaus vertybinių popierių biržoje listinguojamų bendrovių valdymo kodeksas su komentarais <http://www.baltic.omxgroup.com/bwebdocs/BVKK.pdf> aplankyta 2007-11-13.

¹² Ten pat, p. 10.

populiariausios verslo organizavimo formos – valdymo organų, tiesiogiai dalyvaujančių kasdieniame bendrovės valdyme, santykių su kreditoriais analizės.

Naujumas. Pasirinkta magistro baigiamojo darbo tema yra gan nauja teisės moksle, kadangi kompleksiskai ir išsamiai ji dar nebuvo nagrinėta. Lietuvoje galima rasti autorių darbų apie kreditorių interesų gynybos būdus¹³, kreditorių teisių įgyvendinimą bankroto procedūrų metu¹⁴, šiek tiek fargmentiško prisilietimo prie valdymo organų pareigų kreditoriams per bendrovių riboto atsakomybės instituto prizmę¹⁵ ar įmonės vadovo fiduciarinių pareigų analizę¹⁶, tačiau teisinio įtvirtinimo būtinybė ir kylančios iš to problemos taip ir lieka iki galo neatskleistos. Teismų praktika Lietuvoje labai skurdi¹⁷, o bankroto bylose apsiribojama vienos ar kitos pareigos įvardijimu, sprenžiant iš esmės kitus klausimus. Užsienyje vieni autoriai, tokie kaip *Mannolini J., Oesterle D., Morrison D. ar Daniels R. J.*,¹⁸ kritikuoja valdymo organo pareigos įtvirtinimo kreditoriams būtinumą, kiti (*A. Keay, D. Keenan*)¹⁹ užima ginančiųjų pozicijas, treči laikosi vidurio ir tiesiog diskutuoja išskeldami plusus ir minusus (*M. Whincop, D. Prentice, R. Grantham*).²⁰ Tokių mokslininkų kaip *A. Keay, V. Finch ar D. Keenan* nuomone, valdymo organų pareiga kreditoriams turėtų atsirasti įmonės nemokumo atveju²¹, tuo tarpu teismų praktikoje randamas sprendimas su priešinga nuomone.²²

Šių ir kitų nuomonių sandūroje, bendroje diskusijoje, iškyla probleminiai klausimai, pavyzdžiui, kokios ir nuo kurio momento direktoriams turėtų atsirasti pareigos veikti kreditorių

¹³ Ambrašenė D. Specialūs kreditoriaus interesų gynimo būdai sutartiniuose santykiuose // *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 37(29). P. 50-58.

¹⁴ Mikuckienė V. Kreditorių teisių įgyvendinimas bankroto procese // *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 77(69). P. 33-39.

¹⁵ Tikniūtė A. Juridinio asmens ribotos atsakomybės problema: teisiniai aspektai: Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė (01 S) / MRU. – Vilnius, 2006.

¹⁶ Greičius R. Įmonės vadovo fiduciarinės pareigos: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė (01 S) / VU. – Vilnius, 2005.

¹⁷ LAT nutartys: 2006 m. gegužės 25 d. c. b. Nr. 3K-3-266-2006 ir 2006 m. c. b. Nr. 3K-3-298/2006.

¹⁸ Mannolini J. Creditors' Interest in the Corporate Contract: A Case for the Reform of our Insolvent Trading Provisions (1996) 6 Aust J Corp L 14. Oesterle D. Corporate Directors' Personal Liability for „Insolvent Trading“ in Australia, „Reckless Trading in New Zealand and „Wrongful Trading“ in England: A Recipe for Timid Directors, Hamstrung Controlling Shareholders and Skittish Lenders knygoje Ramsay I. M. Company Directors' Liability for Insolvent Trading. Melbourne: Centre for Corporate Law and Securities Regulation and CCH Australia, 2000. Morrison D. The Australian Insolvent Trading Prohibition – Why Does It Exist? // *International Insolvency Review*, Vol. 11, Issue 3, 2002. Morrison D. The Economic Necessity for the Australian Insolvent Trading Prohibition // *International Insolvency Review*, Vol. 12, 2003. Daniels R. J. Must Boards Go Overboard? An Economic Analysis for the Effects of Burgeoning Statutory Liability on the Role of Directors in Corporate Governance // *Cannada Business Law Journal* 24, 1994.

¹⁹ Keay A. Wrongful trading and the liability of company directors: a theoretical perspective // *Legal Studies*. 2006, Nr.25. Keenan D., Kenneth S. *Company Law*. England, London: 2002.

²⁰ Whincop M. Taking the Corporate Contract More Seriously: The Economic Cases Against, and a Transaction Cost Rationale for, the Insolvent Trading Provisions. (1996) GLR 1. Grantham R. The judicial Extension of Directors's Duties to Creditors // *Journal of Business Law* 1, 1991. Prentice D. *Creditor's Interests and Director's Duties*. 1990 OJLS 265.

²¹ Keay A. Wrongful trading and the liability of company directors: a theoretical perspective // *Legal Studies*, 2006, Nr.25. Keenan D., Kenneth S. *Company Law*. England, London: 2002. Finch V. *Corporate Insolvency Law: Perspective and Principles*. Cambridge, 2002.

²² *Brady v Brady* byla (1988) BCLC 20.

interesai; kuriems – akcininkų ar kreditorių – interesams teikti pirmenybę; ar gali kreditorius pateikti ieškinį dėl direktoriaus pareigų kreditoriui pažeidimo, kurie bus nagrinėjami šiame darbe.

Tyrimo objektas. Šio magistro baigiamojo darbo tyrimo objektas – valdymo organų pareigos kreditoriams teisinio įtvirtinimo būtinybė.

Tyrimo dalykas. Magistro darbo tyrimo dalykas – teismų praktikos ir teisinio reguliavimo analizė.

Darbo tikslas. Atsižvelgiant į pasirinktą darbo dalyką, darbo tikslas yra išanalizuoti mokslininkų nuomones, Lietuvos bei užsienio teisę bei teismų praktiką, paliečiančią valdymo organų pareigas kreditoriams bei probleminius klausimus dėl jų teisinio įtvirtinimo. Atliktos analizės pagrindu suformuluoti išvadas ir pateikti pasiūlymus dėl valdymo organų pareigų kreditoriams teisinio reglamentavimo.

Uždaviniai. Siekiant iškelto tikslo, keliami tokie darbo uždaviniai:

1. parodyti valdymo organų doktrinos nepakankamumą, reglamentuojant valdymo organų pareigas kreditoriams, teisinio apibrėžtumo būtinybę;

2. išanalizuoti probleminius valdymo organų pareigų kreditoriams klausimus, tokius kaip valdymo organų pareigų kreditoriams atsiradimo momentas, akcininkų ir kreditorių interesų pusiausvyra, kreditoriaus teisė pateikti ieškinį dėl direktoriaus įstatyminių ar fiduciarinių pareigų pažeidimo, savalaikis bankroto procedūrų inicijavimas;

3. suformuluoti pasiūlymus tobulinti Lietuvos teisinį reguliavimą.

Hipotezė. Atsižvelgiant į darbe nagrinėjamos problemos aktualumą, keliami hipotezė, kad valdymo organų pareigoms kreditoriams reikalingas teisinis įtvirtinimas.

Darbo metodai. Iškeltiems darbo uždaviniams įgyvendinti, pasirinktos temos analizės metu kompleksiskai buvo panaudoti įvairūs teoriniai ir empiriniai darbo metodai.

Teoriniai darbo metodai. Darbe plačiai naudojamas **lyginamasis** metodas suteikė galimybę analizuoti Lietuvos ir kitų valstybių teisės aktus bei kitus teisės dokumentus, įtvirtinančius valdymo organų pareigas kreditoriams, mokslininkų nuomones, bei jas tarpusavyje palyginti. Minėtas metodas padeda palyginti skirtingų mokslininkų požiūrius, teismų sprendimų formuluotes, teisės aktus.

Sisteminės analizės metodas darbe buvo naudojamas, siekiant išanalizuoti mokslininkų nuomones, identifikuoti kylančias problemas dėl valdymo organų kreditoriams pareigos teisinio įtvirtinimo.

Kritikos metodas taikytas vertinant valdymo organų pareigų kreditoriams teisinį reglamentavimą Lietuvoje.

Apibendrinimo metodas darbe buvo pasitelktas išanalizuotai medžiagai apibendrinti, išvadoms bei pasiūlymams formuluoti.

Empiriniai darbo metodai. Pagrindinis taikytas empirinis darbo metodas – **teisinių dokumentų analizės**. Naudojant šį metodą, darbe buvo tiriami Lietuvos Respublikos ir kai kurių užsienio valstybių teisės aktai, teismų sprendimai.

1. BENDROVĖS VALDYMO ORGANAI IR JŲ ATSAKOMYBĖS RIBOS

Juridinis asmuo kasdieniauose verslo santykiuose dalyvauja per juridinio asmens organus. Valdymo organas (angl. *corporate body*) yra pagrindinis juridinio asmens organas, atsakingas už juridinio asmens valdymą (vidinė funkcija) ir atstovavimą jam turint santykių su trečiaisiais asmenimis (išorinė funkcija).²³ Pagal tai, kiek narių sudaro juridinio asmens valdymo organą, valdymo organai skirstomi į vienasmenius ir kolegialius (CK 2.82 str. 2 d). Lietuvoje ir daugelyje valstybių valdymo organo nariais gali būti tik fiziniai asmenys (LR CK 2.81 str. 4 dalis), tačiau, pavyzdžiui, Anglijoje ar Ispanijoje valdymo organų nariais gali būti ir juridiniai asmenys.²⁴

Pasaulyje yra žinomos vienpakopė (Anglija, JAV ir kt.) ir dvipakopė (Austrija, Vokietija ir kt.) įmonės valdymo organų sistemos.²⁵ Kai kuriose šalyse, pavyzdžiui, Prancūzijoje galima formuoti tiek vienos, tiek dviejų grandžių valdymo organų sistemą. Lietuvoje įtvirtinta tokia pati teisė. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 2.82 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „kiekvienas juridinis asmuo turi turėti vienasmenį ar kolegialų valdymo organą ir dalyvių susirinkimą <...>“. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo (toliau – ABĮ) 19 straipsnio 1 dalyje reglamentuojama, kad bendrovėje privalo būti visuotinis akcininkų susirinkimas ir vienasmenis valdymo organas – bendrovės vadovas. Pagal to paties straipsnio 2 dalį, stebėtojų taryba ir valdyba gali būti nesudaromos.

ABĮ 19 straipsnyje išskiriamas vienasmenis valdymo organas – bendrovės vadovas ir kolegialus valdymo organas – valdyba. Tačiau to paties straipsnio 7 punkte reglamentuojama: „jeigu bendrovės įstatuose numatytas kiekybinis atstovavimas, įstatuose turi būti nustatyta konkreti tokio atstovavimo taisyklė, pagal kurią kartu su valdymo organų nariais visais atvejais bendrovės vardu turi veikti ir bendrovės vadovas“. Iš pastarosios citatos matyti, kad ABĮ išskiria iš bendrovės valdymo organų bendrovės vadovą. Tačiau to nereikėtų suprasti kaip dviprasmybės, tiesiog tokiu būdu įstatymo leidėjas pabrėžė bendrovės vadovo privalomą dalyvavimą kiekybinio atstovavimo atveju.

Sumaišties įneša Kredito unijų įstatymo 26 str. ir Finansų įstaigų įstatymo 18 str. 1 dalis, kur stebėtojų taryba priskiriama prie valdymo organų. Tačiau autorė laikosi nuomonės, kad

²³ CK 2 knygos komentaras. Vilnius: Justitia, 2002. P. 183.

²⁴ The European Private Equity and Venture Capital Association (EVCA). Director's responsibilities, 2002 oct., Nr. 30. http://www.evca.com/images/attachments/tmpl_9_art_49_att_849.pdf aplankyta 2007-11-13.

²⁵ Abramavičius A., Mikelėnas V. Įmonių vadovų teisinė atsakomybė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 1998. P. 262.

reikėtų vadovautis civiliniu kodeksu, kaip aukštesnės galios, apimančiu visus kitus teisės aktu bei jo komentaru.²⁶

1.1. Bendrovės vadovo sampratos išplėtimas

Nors darbo pradžioje „vadovo“ sąvoka buvo apibrėžta, tačiau derėtų aptarti šios sąvokos sampratą ir kaip ją reikėtų suprasti ne tik šio darbo rėmuose, o apskritai kalbant apie bendrovės vadovus.

Yra autorių, pasisakančių, kad įmonės nemokumo atveju bendrovės vadovas turėtų apimti ne tik bendrovės vadovą, kuris ėjo pareigas kai įmonė buvo moki ir vėliau tapo nemoki, bet ir administratorių, kuris buvo paskirtas administruoti bankrutuojančios įmonės turta.²⁷

Lietuvos Respublikos 2000 m. liepos 13d. Akcinių bendrovių įstatymo 37 str. 1 dalį, „bendrovės vadovas yra vienasmenis bendrovės valdymo organas“. Tokia pati samprata įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos 2007 m. sausio 18 d. finansinių priemonių rinkų įstatymo 9 straipsnyje.

Štai 2003 m. liepos 4 d. Kontroliuojančiųjų investicinių bendrovių įstatymo 2 str. 7 dalyje vadovais pripažįstami stebėtojų tarybos ir valdybos nariai, administracijos vadovas, jo pavaduotojai ir vyriausiasis buhalteris. 2003 m. liepos 4 d. Lietuvos Respublikos kolektyvinio investavimo subjektų įstatyme įmonės vadovu laikomi įmonės administracijos vadovas, administracijos vadovo pavaduotojas bei valdybos nariai.

Užsienio valstybių įmonių teisės teorijoje ir praktikoje, autoriai, kalbėdami apie įmonės organų narių pareigas kreditoriams, vartoja sąvoką „director’s duties“ (angl. *director* – vadovas, direktorius), kuri apima stebėtojų tarybos, valdybos narius, vadovą siaurąja prasme, kartais net akcininkus, *de facto* vykdančius valdymo funkcijas. Taigi, bendrovės vadovais laikytini ne tik realiai paskirti asmenys, bet ir tie, kurie bendrovėje *de facto* vykdo valdymo funkciją (įskaitant ir akcininkus). Tokiu atveju vadovų „atsakomybės standartai turėtų būti prilyginti valdymo organų atsakomybės standartams“.²⁸ Dar vienas svarbus aspektas – jeigu valdymo funkciją *de facto* įgyvendina juridinis asmuo, tuomet atsakomybė turi būti taikoma tiems fiziniams asmenims, kurie betarpiškai dalyvauja įgyvendinant juridinio asmens valdymo funkcijas.²⁹

Taigi, vadovas gali būti suprantamas dviem prasmėmis:

- siaurąja – vadovas kaip vienasmenis valdymo organas;

²⁶ CK 2 knygos komentaro 179 psl. juridinio asmens organai aiškiai išskiriami į tris grupes: 1) juridinio asmens dalyvių susirinkimą; 2) juridinio asmens priežiūros organą; 3) juridinio asmens valdymo organą.

²⁷ Griffin S. Personal liability and disqualification of company directors. Oxford, 1999. P. 6.

²⁸ Tikniūtė A. Juridinio asmens ribotos atsakomybės problema: teisiniai aspektai: Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė (01 S) / MRU. – Vilnius, 2006. P. 165.

²⁹ Apie valdymo funkcijos sampratą ir jos teisinio apibrėžtumo būtinybę plačiau žiūrėti Kiršienė J., Tikniūtė A. Juridinio asmens civilinių teisių įgyvendinimas bendrovėje: kam priklausos valdymo funkcija? // Jurisprudencija, 2004, t. 55(47). P. 32-39.

- plačiaja – vadovo sąvoka apima ne tik administracijos vadovą, bet ir valdybos bei stebėtojų tarybos narius, administracijos vadovo pavaduotojus, vyriausiąjį buhalterį, akcininkus, *de facto* vykdančius valdymo funkcijas.

1.2. Valdymo organų pareigų kreditoriams doktrinos nepakankamumas ir teisinio apibrėžtumo būtinybė

Klasikinėje bendrovės teisės doktrinoje vyrauja nuomonė, kad direktoriai turi pareigų tik akcininkams. Lietuva – ne išimtis. P. Čerka pastebi, kad „[b]endrovės turto atskirumo principas yra vienas esminių ekonominės plėtros veiksnių, tačiau toks bendrovės turto ir valdymo atskyrimas sąlygoja įvairius potencialius konfliktus bei įtampas tarp skirtingų bendrovės dalyvių:

1. tarp valdymo organų narių ir pačios bendrovės, t. y. konfliktas tarp akcininkų ir bendrovės vadovų, kuomet valdymo organai sudaro nesąžiningus sandorius su pačia bendrove dėl savo atlyginimo;
2. tarp kontroliuojančiojo akcininko ir mažumos akcininko (pavyzdžiui, situacijoje, kuomet yra sujungiamos dvi bendrovės, ir mažumos akcininkų akcijos yra atšaukiamos ir pan.);
3. tarp bendrovės akcininkų ir jos kreditorių“.³⁰

Norėtusi sąrašą papildyti dar vienu punktu – t. y. kad įtampa kyla ir tarp bendrovės valdymo organų bei bendrovės kreditorių, nes kreditoriai, patikėdami savo turtą bendrovei, suinteresuoti, kad jis būtų valdomas efektyviai. Tuo tarpu kreditoriai negali dalyvauti tiesioginiame bendrovės valdyme. Tokią teisę turi tik bendrovės valdymo organai, iš kurių ir tikimasi geriausių sprendimų.

Kai turtas yra atskirtas nuo valdymo, valdymo organų pareigos kreditoriams ir atsakomybės už jos pažeidimą klausimai tampa labai aktualūs. Darytina bendra išvada, kad, atsižvelgiant į akcininkų interesus, negalima neatsižvelgti į kreditorius. Priešingu atveju iškyla interesų konfliktas, kurį subalansuoti padėtų atitinkamų pareigų kreditoriams teisinis įtvirtinimas.

Lietuvoje pasigendama tinkamo valdymo organų pareigų kreditorių atžvilgiu sureguliuavimo.³¹ Pagal LR CK 6.66 str. kreditoriai gali ginčyti jau priimtus valdymo organų sprendimus *actio Pauliana* pagrindu, bet ne reikalauti tiesioginės valdymo organų narių atsakomybės už netinkamą pareigų vykdymą.

³⁰ Čerka P. Bendrovės valdymo organų atsakomybės ribos: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: vadyba ir administravimas (03S) / VDU. – Kaunas, 2006. P. 19.

³¹ Pagal LR CK 2.82 str. 4 d. juridinių asmenų organų sprendimai gali būti teismo tvarka pripažinti negaliojančiais. Juridinio asmens kreditoriai gali pareikšti ieškinį tik tuomet, kai valdymo organų sprendimai prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms, juridinio asmens steigimo dokumentams arba protingumo ar sąžiningumo principams ir kai sprendimas pažeidžia kreditorių teises ar interesus.

Valdymo organų pareigas kreditoriams fragmentiškai galima rasti tik įstatymuose, reguliuojančiuose įmonių nemokumo ar bankroto santykius. Pavyzdžiui, Įmonių bankroto įstatymo 8 str. 1 dalyje negriežtai reglamentuota vadovo pareiga laiku pradėti bankroto procedūras: jeigu įmonė negali ir (arba) negalės atsiskaityti su kreditoriais ir šie nesikreipė į teismą dėl bankroto bylos iškelimo arba įmonė viešai paskelbė arba kitaip pranešė kreditoriams, kad negali arba neketina vykdyti įsipareigojimų, įmonės vadovas privalo pateikti pareiškimą teismui dėl bankroto bylos iškelimo. Įmonių restruktūrizavimo įstatymo 4 str. 2 dalyje įtvirtinta restruktūrizuojamos įmonės vadovo pareiga ne vėliau kaip per 10 kalendorinių dienų sušaukti pagrindinių kreditorių susirinkimą ir pateikti įmonės restruktūrizavimo plano metmenis, jei kreditorius (kreditoriai) pateikia siūlymą ir įmonės dalyvių susirinkimo sprendimą restruktūrizuoti įmonę.

Lietuvos teismų praktika pateikia tik du atvejus, kur analizuojamos direktorių pareigos kreditoriams.³² Tuo tarpu užsienio teismų praktika, nors ir pakankamai gausi, tačiau prieštaringa ir nevienareikšmiška.

Matyti, kad valdymo organams, priimantiems sprendimus, susijusius su kreditorių turtu (kurį realiai valdymo organai valdo), nėra teisiškai įtvirtinta atsakomybė už šių sprendimų sukeltas pasekmes, o tiksliau – žalą. Todėl, norint geriau organizuoti įmonių valdymą Lietuvoje, būtina nustatyti ne tik valdymo organų galias, bet ir jų atsvarą – pareigas kreditorių atžvilgiu, kad teisinis reguliavimas atitiktų šiandienos verslo rinkos situaciją ir pareikalautų didesnės valdymo organų atsakomybės kreditoriams už priimamus sprendimus.

Tinkamas valdymo organų pareigų kreditoriams identifikavimas ir pagrindimas sąlygoja tiek valdymo organų kompetencijos realizavimą esant aiškiai apibrėžtai atsakomybei, tiek bendrą kreditorių pasitikėjimą. Galiausiai tai atliktų ir tam tikrą prevenciją, kuomet valdymo organas, aiškiai žinodamas savo pareigas kreditoriams ir suvokdamas neigiamas pasekmes, susilaikytų nuo žalos darymo.

2. EGZISTUOJANČIŲ VALDYMO ORGANŲ PAREIGŲ PAPILDYMAS

Kontinentinės teisės šalyse bendrovė kildinama iš *contrat de societe* („socialinio intereso“). Taigi, bendrovė visų pirma yra institucija, vykdanči socialinę funkciją, todėl turi būti atsižvelgta į visų dalyvių ir suinteresuotų asmenų interesus – tiek akcininkų, tiek kreditorių, tiek darbuotojų.

³² LAT nutartis 2006 m. gegužės 25 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-266-2006 ir LAT nutartis 2006 m. civilinėje byloje Nr. 3K-3-298/2006.

Tenka pasikartoti, kad tradicinė bendrovių teisės koncepcija nenumato pareigų kreditorių atžvilgiu. Valdymo organai turi fiduciarinių pareigų triadą (lojalumo, rūpestingumo bei pareigą atskleisti informaciją) tik bendrovei, taip pat akcininkams.³³ Tačiau minėtos pareigos netaikomos kreditorių atžvilgiu.

Didžiosios Britanijos teismas, nagrinėdamas *Multinational Gas and Petrochemical Co v Multinational Gas and Petrochemical Services Ltd and ors*³⁴ bylą, nepripažino pareigos kreditoriams egzistavimo, aiškiai pažymėdamas, kad direktoriai turi pareigas tik bendrovei.

„Dėl sekančių priežasčių, mes darome išvadą, kad direktoriai turi rūpestingumo pareigą kreditoriams, bet ta pareiga neišauga į fiduciarinę pareigą“ – šiais žodžiais Aukščiausiasis Kanados teismas pateikė vieningą sprendimą *Peoples Department Stores Inc. (Trustee) v. Wise*³⁵ byloje. Tai buvo iškilmingas pareiškimas bendrovių direktoriams, kad jie neturi fiduciarinių pareigų kreditoriams. Šioje byloje teismas, nagrinėjęs direktorių pareigą pagal Kanados verslo įmonių įstatymo (Canada Business Corporation Act (CBCA))³⁶ 122(1) straipsnį, laikė, kad bendrovę (ir jos akcininkus) bei kreditorius būtina atskirti. Teisėjai *Major* ir *DesChamps*, atsižvelgdami į tai, kad direktorių fiduciarinės pareigos egzistuoja, nagrinėjo 122(1) dalį pagal įstatymo raidę ir nustatė, kad toji pareiga egzistuoja bendrovės atžvilgiu, o bendrovės interesai negali būti painiojami su kreditorių interesais. Vis tik vėliau šios bylos sprendimas buvo plačiai kritikuotas kaip prastai argumentuotas.

Pateikti teismų praktikos pavyzdžiai pagrindžia tradicinį požiūrį į valdymo organų atsakomybę kreditoriams, tačiau palaipsniui einama prie to, kad valdymo organai, įgyvendinantys valdymo funkciją ir turintys pareigas akcininkams, privalo turėti pareigas kreditoriams, kad būtų užgniaužti potencialūs konfliktai bei įtampa tarp bendrovės valdymo organų ir suinteresuotų asmenų.

2.1. Kreditorių apsaugos plėtra įvairiose šalyse

Valdymo organų pareigos kreditoriams įtvirtinimas kelia daug diskusijų dėl minėtos bendrovių teisėje galiojančios taisyklės, kad valdymo organai turi pareigas tik bendrovei ir akcininkams.³⁷ Ilgainiui tapo aišku, jog valdymo organų (direktorių) atsakomybės išimtinai bendrovei ir jos akcininkams principas nepakankamas šios dienos verslo santykiuose, siekiant išvengti valdymo organų piktnaudžiavimo savo padėtimi ir kompetencija, todėl labai išaugo

³³ A. Tikniūtės paskaita teisėjams „Juridinio asmens organų funkcijos ir kompetencija“.

³⁴ (1983) 2 All ER 563.

³⁵ (2004) 3 S.C.R. 461, 2004 SCC 68.

³⁶ Canada Business Corporation Act (CBCA) <http://laws.justice.gc.ca/en/C-44/index.html> aplankyta 2007-09-26.

³⁷ Berkhan M. Director's duties to „the company“ and to creditors: *Spies v The Queen* // 6 Deakin Law Review 10, (2001).

poreikis apsaugoti kreditorių interesus. Taigi, nuo maždaug 1970 metų pradedamos diskusijos dėl direktorių pareigų kreditoriams egzistavimo.

1976 metais Australijos Aukščiausiasis Teismas byloje *Walker v Wimborne*³⁸ pirmą kartą pasisakė, kad bendrovės direktoriai, vykdydami pareigas bendrovei, privalo atsižvelgti į akcininkų bei kreditorių interesus, kitaip bus sukeltos nepalankios pasekmės bendrovei ir patiems direktoriams.

Tačiau *Spies v The Queen*³⁹ byloje Australijos Aukščiausiasis Teismas laikėsi tvirtos nuomonės, kad bendrovės interesai turi būti nepalyginamai svarbesni nei kreditorių, nepriklausomai nuo aplinkybių. Teismas pažymėjo, kad byloje *Walker v Wimborne*⁴⁰ priimtas sprendimas dėl direktorių pareigų kreditoriams yra rekomendacinio pobūdžio. Aukščiausiasis Teismas taip pat akcentavo *Sycotex Pty v Baseler*⁴¹ bylos sprendimą, kuriame skelbiama, kad pareiga atsižvelgti į kreditorių interesus yra paprasčiausiai akcininkų teisių, kurias jie turi bendrovės atžvilgiu, apribojimas. Šis apribojimas, anot teismo, nesuteikia kreditoriams jokios teisės pateikti tiesioginio ieškinio prieš bendrovės direktorius, kad būtų atlyginti kreditorių patirti nuostoliai. Teismo nuomone, egzistuoja „netobulas“ įsipareigojimas kreditoriams, kurio kreditoriai negali priversti vykdyti tam tikru lygiu ir mastu, kadangi bendrovė veikia savo valia arba per administratorių.⁴²

Plėsti valdymo organų kreditoriams pareigas stropiausiai imtasi Didžiojoje Britanijoje, kur direktorių pareigos kreditoriams pirmą kartą buvo pripažintos *Lohnro Ltd v Shell Petroleum Co Ltd*⁴³ byloje. Lordas *Diplock*'as pabrėžė, jog interesai, į kuriuos privalo atsižvelgti direktoriai, yra ne tik išskirtinai akcininkų, bet gali būti ir kreditorių.

*Winkworth v Edward Baron Development Co Ltd*⁴⁴ byloje Lordas *Templeman*'as paaiškino, kad direktoriai turi fiduciarines pareigas bendrovei bei jos dabartiniams ir būsimiems kreditoriams, kad užtikrintų, jog verslo santykiai yra tinkamai administruojami ir kad bendrovės kapitalas apsaugotas bei pajėgus padengti skolas. Byloje taip pat buvo konstatuota, kad direktoriai turi pareigą bendrovei ir jos kreditoriams, kad užtikrintų, jog bendrovė tinkamai valdoma ir jos (bendrovės) turtas nėra iššvaistytas ar išnaudotas pačių direktorių naudai, taip pakenkiant kreditoriams.

³⁸ (1976) 137 CLR 1.

³⁹ (2000) 201 CLR 603.

⁴⁰ (1976) 137 CLR 1.

⁴¹ (2000) 201 CLR 603, 637.

⁴² Daugiau informacijos *Kuwait Asia Bank v National Mutual Life Nominees Ltd* (1990) 3 NZLR 513, 529 ir *ANZ Executors & Trustee Co Ltd v Qintex Australia Ltd* (1990) 2 ACSR 676, 682, kur buvo laikoma, kad direktoriai neturi jokių tiesioginių teisinių pareigų kreditoriams, net įsiskolinimo ar žalos atsiradimo atveju.

⁴³ (1980) 1 W.L.R. 627.

⁴⁴ (1986) 1 WLR 1512.

Direktorių pareigų egzistavimas kreditoriams buvo pripažintas ir tokiose Anglijoje nagrinėtose bylose kaip *Brady v Brady*⁴⁵, *Facia Footwear Ltd v Hinchcliffe*⁴⁶, *Clydebank Football Club Ltd v Steedman and ors*⁴⁷, *Colin Gwyer and Associates Ltd v London Wharft (Limehouse) Ltd*⁴⁸.

Nors teismų praktika išlieka prieštaringa, tačiau vis dažniau direktorių pareigos kreditoriams nusveria kritiką ir vis dažniau pritariama nuomonei, kad direktoriai turi pareigas kreditoriams tais atvejais, kada direktorių veiksmai pastato į rizikingą padėtį kreditorius.

Vokietijoje galioja bendra taisyklė, kad valdantysis direktorius nėra tiesiogiai atsakingas įmonės kreditoriams ar kitoms trečiosioms šalims. Tačiau tokia atsakomybė gali atsirasti pagal Vokietijos civilinį kodeksą, pažeidus specialias įstatymo nuostatas arba išdėstytus teismų praktikoje įtvirtintus argumentus.

Valdantieji direktoriai prieš tai, kol jie įrašomi į Komercijos Registrą (angl. *Commercial Register*) jau yra atsakingi įmonės kreditoriams, kurių reikalavimai kyla per laiko tarpą nuo direktoriaus paskyrimo iki įtraukimo į registrą. Įmonei bankrutuojant ar tapus nemokiai, valdančiajam direktoriui neiškėlus bankroto bylos ar nepradėjus teisminių procedūrų, jam gali kilti tiesioginė atsakomybė nuostolius patyrusių kreditorių atžvilgiu.

Vokietijos akcinėje bendrovėje valdybos nariai gali būti atsakingi kreditoriams, tačiau kreditoriaus reikalavimas turi atitikti dvi sąlygas:

- kreditorių interesai negali būti patenkinti iš įmonės turto;
- turi būti numatyta galimybė kreditoriams apsisaugoti nuo veiksmų, reglamentuotų Akcinių bendrovių įstatyme, kuriuos atlikdami valdybos nariai kalti dėl pareigų įmonei pažeidimo.

Gresiant kapitalo praradimui, nemokumui ar bankroto procedūroms, vadovas privalo sušaukti visuotinį akcininkų susirinkimą. Kitu atveju kyla atsakomybė įmonei ir kreditoriams, taip pat gali kilti ir baudžiamoji atsakomybė⁴⁹. Tais pačiais pagrindais kreditoriams gali būti atsakinga ir akcinių bendrovių valdyba, tačiau galioja apribojimai, minėti anksčiau.

Vokietijos teismų praktika, panašiai kaip ir Anglijoje, *de facto* direktoriams praplėtė atsakomybės ribas, nes *de facto* direktorius (gali būti akcininkas, darbuotojas, kreditorius ar bankas), nors formaliai ir nėra paskirtas direktoriumi, faktiškai atlieka reikšmingas valdymo funkcijas trečiųjų asmenų atžvilgiu.

⁴⁵ (1988) BCLC 20.

⁴⁶ [1998] 1 BCLC 218.

⁴⁷ 2002 SLT 109.

⁴⁸ [2002] EWHC 2748.

⁴⁹ The European Private Equity and Venture Capital Association (EVCA). Director's responsibilities, 2002 oct., Nr. 30. P. 35. http://www.evca.com/images/attachments/tmpl_9_art_49_att_849.pdf aplankyta 2007-09-03.

Prancūzijoje direktorių atsakomybė tretiesiems asmenims ypač išplėsta net už netinkamą valdymą, kuri kitose valstybėse yra tik bendrovės prerogatyva.⁵⁰ Atsakomybė taikoma ir tuo atveju, kai pažeidžiamos įstatymo normos arba bendrovės įstatai. Ieškinį tretieji asmenys gali pateikti tiek savo, tiek bendrovės vardu. Direktoriai bankroto ar restruktūrizavimo metu atsako už bendrovės skolas, jei įrodoma jų kaltė. Dažniausiai pasitaikantys neteisėti veiksmai šiose bylose – nepakankama darbuotojų priežiūra.⁵¹

Airijoje nemokios bendrovės direktorius gali būti pripažintas asmeniškai atsakingu už visas ar dalį bendrovės skolų ar įsipareigojimų, jei žinojo apie tai ir tęsė veiklą, tačiau veikė neapgalvotai, ketindamas apgauti bendrovės kreditorius arba turėdamas bet kokią kitą apgaulingą tikslą.

Pagal Airijos teisę gali būti laikoma, kad direktorius tęsė bendrovės veiklą neapdairiai, žinodamas veiklos rizikingumą, jei:

1. direktorius dalyvavo bendrovės veikloje ir turėjo žinoti, kad veiksmų pasekmės gali sąlygoti nuostolius kreditoriams, atsižvelgiant į tai, kad asmuo, užimantis direktoriaus pareigas, turi turėti atitinkamas žinias, įgūdžius ir patirtį;

2. direktorius dalyvavo bendrovei imant paskolą ir sąžiningai, vadovaudamasis protingumo kriterijumi, neįvertino to, kad bendrovė negalės gražinti skolos.

Direktoriai gali ginti savo pozicijas sakydami, kad jie veikė sąžiningai ir atsakingai, tvarkydami bendrovės reikalus. Tačiau šis argumentas gali būti neįtikinamas, jei direktorius tvirtina, jog jis nežinojo apie bendrovės nemokumą. Net jei direktorius veikė „sąžiningai“, jis negalėjo veikti „atsakingai“, jei neužtikrino, kad apie bendrovės nemokumą jam būtų žinoma.

Laikoma, kad neatsargus teisės pažeidimas (versle) nesukelia kolektyvinės organo atsakomybės ir atsakomybė gula ant asmens, kuris atliko veiksmus.⁵²

Italijoje direktoriai turi pareigą apsaugoti bendrovės turtą, kad būtų patenkinti kreditorių reikalavimai.⁵³

Jungtinėje Karalystėje įmonei esant nemokiai direktoriai privalo imtis visų priemonių minimizuoti potencialią žalą kreditoriams. Bet kuris direktorius privalo veikti iškart, vos tik iškilus grėsmei. Tačiau nominuotieji direktoriai gali susidurti su konfliktu: direktoriaus pareiga yra vengti, kad kreditoriai patirtų nuostolių (pvz., vienas iš būdų – dėti pastangas sustiprinti įmonės pozicijas), tačiau nominuotasis direktorius, kaip investuotojo atstovas, turi žinoti, kad investuotojas atsižvelgia, ar tolimesnės investicijos neš naudą. Jei nominuotieji direktoriai žino,

⁵⁰ A. Tikniūtės paskaita teisėjams „Juridinio asmens organų funkcijos ir kompetencija“.

⁵¹ The European Private Equity and Venture Capital Association (EVCA). Director's responsibilities, 2002 oct., Nr. 30. P. 27. http://www.evca.com/images/attachments/tmpl_9_art_49_att_849.pdf aplankyta 2007-09-03.

⁵² Ten pat, p. 44.

⁵³ Ten pat, p. 50.

kad jų atstovaujamas investuotojas neteiks finansinės paramos, jie negali leisti bendrovei tęsti veiklą, nors likusieji direktoriai įsitikinę, jog yra reali tikimybė, jog investuotojas finansuos.⁵⁴

Belgija. Jei bankrutuojančios bendrovės įsipareigojimai viršija turimas lėšas, esami ar buvę direktoriai gali būti teismo pripažinti asmeniškai atsakingais subsidiariai ar solidariai už bendrovės prievolės, jeigu nustatoma, kad buvo padaryta akivaizdi didelė klaida, dėl kurios bendrovė bankrutavo ar buvo priverstinai likviduota. Atkomybė išplėsta iki *de facto* direktorių, tačiau kad kiltų atsakomybė, turi būti patenkintos keturios sąlygos:

- bendrovės bankrotas;
- bendrovės įsipareigojimai viršija turta;
- vieno iš direktorių padaryta akivaizdi ir didelė klaida;
- priežastinis ryšys tarp klaidos ir bankroto.

Matyti, kad įvairiose šalyse direktorių pareigos kreditoriams įtvirtinamos nevienodai, tačiau galima atrasti ir bendrų vardiklių: atsakomybės išplėtimas *de facto* direktoriams, pareiga apsaugoti bendrovės turta, kad būtų patenkinti kreditorių reikalavimai, atsakomybė už įstatymo normų ir bendrovės įstatų pažeidimus, draudimas tęsti bendrovės veiklą, jei direktorius galėjo ar turėjo numatyti, jog kreditoriai patirs nuostolių.

2.2. Valdymo organų atsakomybė Lietuvoje

Nagrindėdamas 2006 m. gegužės 25 d. civilinę bylą Nr. 3K-3-266/2006⁵⁵, pirmos instancijos teismas pripažino, kad bendrovė negalėjo įvykdyti savo prievolės ieškovui dėl juridinio asmens dalyvių (atsakovo) neteisėtų veiksmų, todėl pagal CK 2.50 straipsnio 3 dalį jie turėtų atsakyti pagal juridinio asmens prievolę savo turtu subsidiariai.

Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija pasisakė, kad juridinio asmens dalyvių ar valdymo organų narių civilinė atsakomybė tretiesiems asmenims CK nenustatyta ir kad juridinio asmens dalyvius ar jo valdymo organų narius nuteisiant už juridinio

⁵⁴ Ten pat, p. 91.

⁵⁵ Bylos fabula: ieškovas K. J. J., 1995 m. lapkričio 6 d. kreipdamasis į teismą, nurodė, kad 1995 m. sausio 3 d. su investicine akcine bendrove „Investicinė Kauno holdingo kompanija“ (toliau – Bendrovė) sudarė lėšų priėmimo laikinam naudojimui sutartį, pagal kurią jis Bendrovei paskolino 3000 Lt, o Bendrovė įsipareigojo pinigus grąžinti ir sumokėti jam 60 procentų metinių palūkanų priedą, tačiau ji ieškovui pinigų negrąžino dėl atsakovų V. K. ir J. B. nusikalstamų veiksmų, nes šie iššvaistė bendrovės lėšas. Dėl to Kauno apygardos teismo 2003 m. liepos 30 d. nuosprendžiu buvo nuteisti pagal BK 184 straipsnio 2 dalį dėl jiems patikėto didelės vertės svetimo turto iššvaistymo. Ieškovas pažymėjo, kad Bendrovei buvo pripažintas tyčinis bankrotas ir šiuo metu ji pripažinta bankrutavusia ir likviduota. Ieškovas, vadovaudamasis 2000 m. CK 2.50 straipsnio 3 dalimi, kurioje nurodyta, kad kai juridinis asmuo negali įvykdyti prievolės dėl juridinio asmens dalyvio nesąžiningų veiksmų, juridinio asmens dalyvis atsako pagal juridinio asmens prievolę savo turtu subsidiariai, teismo prašė priteisti iš atsakovų subsidiariai 3000 Lt negrąžintos skolos, 60 procentų metinių palūkanų – 18 900 Lt, iš viso 21 900 Lt, ir 5 procentus metinių procesinių palūkanų nuo bylos iškėlimo dienos iki teismo sprendimo visiško įvykdymo.

asmens turto iššvaistymą, jų civilinė atsakomybė atsiranda tik juridiniam asmeniui, o ne asmenims, kuriems juridinis asmuo negali įvykdyti savo prievolių.

Kasacinis teismas, spręsdamas klausimą dėl įmonės vadovų atsakomybės tretiesiems asmenims, kai padaryta žala kilo dėl nesąžiningų veiksmų, pažymėjo, kad tuo atveju, kai juridinio asmens valdymo organo – vienasmenio ar kolegialaus organo nario – veiksmai nuosprendžiu pripažinti nusikalstamais ir lėmusiais bendrovės negalėjimą įvykdyti prisiimtus įsipareigojimus, juridinio asmens valdymo organo nariai atsako prieš trečiuosius asmenis pagal juridinio asmens prievoles savo turtu solidariai.

Kasacinis teismas taip pat konstatavo, kad bendrovės valdymo organo (vienasmenio ar kolegialaus) civilinė atsakomybė gali atsirasti tiek bendrovei, kai bendrovės valdymo organas veikia priešingai bendrovės interesams, tiek ir tretiesiems asmenims, kai bendrovės valdymo organas pažeidžia apribojimus, nustačius tam tikras trečiųjų asmenų teisių apsaugos garantijas.

Kitoje civilinėje byloje (Nr. 3K-3-298/2006) – AB Turto bankas v. T. A. , Ovidijus Mickevičius ir V. C. nustatyta, kad 2004 m. liepos 22 d. teismo baudžiamuoju įsakymu atsakovai T. A. , O. M. ir V. C. buvo pripažinti kaltais padarius nusikalstamą veiką (BK 220 straipsnio 1 dalis, 222 straipsnio 1 dalis, 300 straipsnio 1 dalis). T. A. buvo UAB „Saulės vėjas“ reklamos agentūros vyriausioji finansininkė, V. C. – UAB „Saulės vėjas“ reklamos agentūros direktorius nuo 2000 m. gegužės 29 d. iki 2001 m. kovo 18 d., o nuo 2001 m. kovo 19 d. iki 2002 m. balandžio 4 d. UAB „Saulės vėjas“ reklamos agentūros direktorius buvo O. M.

Atsižvelgdama į kasacinio teismo formuojamą praktiką (žr. aukščiau minėtą bylą), kolegija sprendė, kad juridinio asmens valdymo organas, vykdydamas savo funkcijas ir atlikdamas veiksmus, teismo nuosprendžiu (teismo baudžiamuoju įsakymu) pripažintus nusikalstamais, lėmusiais juridinio asmens negalėjimą įvykdyti prisiimtų įsipareigojimų tretiesiems asmenims, privalo atsakyti prieš trečiuosius asmenis pagal juridinio asmens prievoles savo turtu (CK 6.263 straipsnio 1 dalis). Tačiau kolegija pabrėžia, kad kiekvienu atveju taikant deliktinę atsakomybę būtina nustatyti visus būtinus tam elementus: neteisėtą juridinio asmens valdymo organo veiką, žalos padarymo faktą, priežastinį ryšį tarp neteisėtos veikos ir atsiradusios žalos, ir juridinio asmens valdymo organo kaltę.

Taigi, Lietuvos teismų praktika formuoja poziciją, kad valdymo organams kyla solidari atsakomybė kreditorių atžvilgiu tuomet, kai direktorių veiksmai, sąlygoję įmonės nemokumą, teismo keliu pripažįstami nusikalstamais.

2.3. Pareiga tinkamai valdyti

Tenka pasikartoti, kad tradiciškai tinkamo valdymo pareiga taikoma išimtinai bendrovės (akcininkų) atžvilgiu, tačiau pradedama užsiminti, kad tokia valdymo organų pareiga turėtų būti užtikrinami ir kreditorių interesai (minėta, kad, Prancūzija išplėtė direktorių atsakomybę tretiesiems asmenims už netinkamą valdymą).

Tinkamo valdymo klausimą ir jo praktinį pritaikymą apskritai analizavo daug autorių iš grynai doktrininės pusės.⁵⁶ Aptariamas teisinio sureguliojimo objektas yra siekis paveikti direktorių elgesį taip, kad būtų pasiekta tam tikrų rezultatų. Šiuo atžvilgiu netinkamo valdymo nuostata buvo pasiūlyta, kad iš direktorių būtų galima reikalauti imtis veiksmų sustabdyti bendrovės smukimą bankroto link. Direktoriai privalėtų kruopščiau stebėti bendrovės veiklos kokybę. Netinkamo valdymo nuostata autorių buvo suformuota, siekiant atkreipti dėmesį į situacijas, kai direktoriai pastebi, kad bendrovė patiria sunkumų, tačiau nesiima jokių veiksmų, kad apsaugotų kreditorių interesus.

2001 metų rugsėjį Europos Komisija suformavo bendrovių teisės ekspertų grupę, kuriai buvo priskirtas tikslas inicijuoti diskusijas bendrovių teisės modernizavimo poreikio klausimais Europoje. 2002 metų balandžio mėnesį ekspertų grupė ryžtingai pradėjo pasitarimus dėl galimų bendrovių teisės reformų Europoje. Diskusijų objektais tapo bendros temos ir septynios ypatingos problemos: bendrovių valdymas; akcininkų informavimas; komunikacijos ir sprendimų priėmimas; kapitalo formavimo alternatyvos ir paramos taisyklės; bendrovių grupių funkcionavimas; bendrovės reorganizavimas ir mobilumas; Europos Privati Bendrovė; kooperatyvai ir kitos verslo organizavimo formos.

2002 m. lapkritį ekspertų grupės pirmininkas *Jaap Winter* Europos Sąjungos Komisijai pristatė pranešimą modernaus bendrovių teisės Europoje sureguliojimo klausimais⁵⁷, kuriame be kitų probleminių klausimų nagrinėjimo, rekomendavo Europos Sąjungai įtvirtinti taisyklę, uždraudžiančią netinkamą valdymą. Minėtame dokumente konstatuota, kad kai kurios šalys, tokios kaip Prancūzija, Vokietija ar Belgija turi nuostatas, siekiančias panašių tikslų, kurių norima pasiekti įtvirtinant tinkamo valdymo pareigą direktoriams Europos Sąjungos mastu.⁵⁸

⁵⁶ Pavyzdžiui, F. Oditah „Wrongful Trading“ (1990) LMCLQ 205; A. Hicks „Advising on Wrongful Trading“: Part I“ (1993) 14 Co Law 16; A. Hicks „Advising on Wrongful Trading: Part II“ (1993) 14 Co Law 55; A. Walters „Enforcing Wrongful Trading – Substantive Problems and Practical Incentives“ in B A K Rider (ed) // The corporate Dimension. Bristol: Jordans, 1998. Insolv L 99; S. Griffin „Personal Liability and Disqualification of Company Directors. Oxford: Hart Publishing, 1999. P. 57-98; M. Simmons „Wrongful Trading“ // 17 IL & Maxwell, 2001. P. 621-634; Keay A. Wrongful trading and the liability of company directors: a theoretical perspective // Legal Studies, 2006, Nr. 25. P. 431-461.

⁵⁷ A Modern Regulatory Framework For Company Law In Europe http://ec.europa.eu/internal_market/company/docs/modern/report_en.pdf aplankyta 2007-09-23.

⁵⁸ Prancūzijoje, Vokietijoje ir Belgijoje direktoriai privalo deklaruoti apie įmonės nemokumą, kai bendrovė negali sumokėti skolų.

Tačiau taip pat išsakyta būtinybė įtvirtinti minėtą nuostatą, kad bendrovių teisė šalyse narėse būtų ne tik harmonizuojama, bet ir pakeliama į aukštesnį teisinio reguliavimo lygmenį. Tinkamo valdymo pareigos įtvirtinimas motyvuojamas tuo, kad direktoriams vis tiek bus palikta didelė veikimo ir sprendimų priėmimo laisvė, sprendžiant klausimą, ar bendrovę bandyti gelbėti, užtikrinant ateityje galimybę susimokėti skolas, ar pradėti bankroto procedūras. Tuo pačiu tikinama, kad tinkamo valdymo pareiga didina kreditorių pasitikėjimą bendrove ir norą su ja bendradarbiauti, *užtikrina tinkamą kreditorių apsaugą Europos Sąjungoje*⁵⁹, neharmonizuojant visų direktorių pareigų katalogų kiekvienoje šalyje narėje atskirai (ekonomiškumas).

Lietuvos Konstitucinis teismas konstatavęs, jog yra „visuotinai pripažįstama, kad kreditorius turi teisę reikalauti, jog laikinas jo turto valdytojas ar naudotojas elgtųsi su valdomu ar naudojamu turtu kaip protingas, rūpestingas žmogus“.⁶⁰ Taigi, Lietuvos teisinės normos susieja rūpestingą elgesį bei pareigą elgtis su kito asmens valdomu turtu taip, kad būtų išvengta kreditorių nuostolių grėsmės.

Anglijos 1986 metų Bankroto įstatymo 214 straipsnyje „Netinkamas valdymas“ per atsakomybės prizmę įtvirtinta direktorių pareigą tinkamai valdyti. Jame reglamentuojama, kad bankrutuojančios įmonės administratorius gali iškelti bylą bendrovės direktoriams, kurie teismo sprendimu gali būti pripažinti materialiai atsakingais už netinkamą bendrovės valdymą, tačiau tik tuomet, kai dar prieš bankroto bylos iškėlimą direktoriai žinojo ar turėjo žinoti, kad bendrovei nėra realių perspektyvų išvengti bankroto procedūrų. Pagal minėtą straipsnį, tuo atveju, kai direktorius ėmėsi visų veiksmų sumažinti iki minimumo potencialius *kreditorių* nuostolius, teismas negalės pripažinti direktorių atsakingais už įmonės bankrotą. Tačiau, ką reiškia sąvoka „imtis visų veiksmų“, taip ir lieka neaišku.

Iš čia matyti, kad sumažinti kreditorių nuostolius direktoriai turi imtis bendrovei patiriant sunkumų, vadinasi ši pareiga sietina ir su jos atsiradimo momentu. Ši problema analizuojama tolesniuose darbo skyriuose.

⁵⁹ A Modern Regulatory Framework For Company Law In Europe http://ec.europa.eu/internal_market/company/docs/modern/report_en.pdf aplankyta 2007-09-23. P. 9.

⁶⁰ 1997 m. balandžio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 26 straipsnio pirmosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, LR Konstitucinis Teismas // Valstybės Žinios, 1997-04-11, Nr. 31, Publikacijos Nr. 770.

2.4. Savalaikis bankroto procedūrų inicijavimas

Lietuvoje nėra griežtos įmonių vadovų atsakomybės už tai, kad bankroto byla būtų iškelta laiku. Tuo tarpu, Vokietijoje, Ispanijoje, Šveicarijoje įmonės direktoriai atsakingi už laiku nepradėtą bankroto procesą.⁶¹

Galima sutikti, jog ši pareiga labiau susijusi su tinkamo valdymo pabaiga, tačiau kartu tai glaudžiai susiję dalykai. Įmonės vadovas privalo pateikti pareiškimą teismui dėl bankroto bylos iškėlimo, jeigu įmonė negali ir (arba) negalės atsiskaityti su kreditoriais⁶² ir šie nesikreipė į teismą dėl bankroto bylos iškėlimo, arba įmonė viešai paskelbė arba kitaip pranešė kreditoriams, kad negali arba neketina vykdyti įsipareigojimų (Įmonių bankroto įstatymo (ĮBI) 8 straipsnio 1 dalis). Taigi viešo intereso gynimo tikslais ĮBI nustato ne tik įmonės administracijos vadovo ir savininko (savininkų) teisę, tačiau kartu ir jų pareigą kreiptis į teismą dėl bankroto bylos iškėlimo įmonei, esant bent vienam iš paminėtų bankroto bylos iškėlimo pagrindų. Tai visiškai suprantama, nes būtent šie asmenys pirmiausiai ir geriausiai žino (privalo žinoti) įmonės finansines galimybes bei privalo tinkamai ir operatyviai reaguoti į bet kokius finansinės padėties pasikeitimus, priimdami dėl to atitinkamus sprendimus. Tinkamas šios pareigos vykdymas yra viena iš priemonių, kurios pagalba užtikrinama įmonės kreditorių turtinių interesų apsauga. Nors ĮBI yra įtvirtinta imperatyvi įmonės savininko ir administracijos vadovo pareiga dėl bankroto bylos inicijavimo, kuri visų pirma suformuluota tuo tikslu, kad, operatyviai reaguojant į įmonės finansinės veiklos sutrikimus, kuo efektyviau būtų apginti kreditorių interesai, ji neapsaugo kreditorių teisių, jeigu įmonės vadovai ir savininkai yra nesąžiningi ir nevykdo jiems priskirtų pareigų.

Europos Parlamentas, atsižvelgdamas į 2003 m. gegužės 21 d. Komisijos komunikatą Tarybai ir Europos Parlamentui dėl Europos Sąjungos bendrovių teisės modernizavimo ir sustiprinto įmonių valdymo pažangos plėtojimo plano (COM(2003)0284), 2006-11-29 pristatė Komisijai galutinį Pranešimą su rekomendacijomis dėl Europos privačios bendrovės (toliau – EPB) statuso (2006/2013(INI)).⁶³ Vienuoliktoje rekomendacijoje (dėl bendrovės veiklos nutraukimo, likvidavimo, bankroto ir mokėjimų sustabdymo) Europos Parlamentas išsakė nuomonę, kad bendrovei tapus nemokiai EPB valdantieji direktoriai turi būti įpareigoti nedelsdami, ne vėliau kaip po trijų savaičių, pateikti prašymą pradėti bankroto procedūrą. Buvo

⁶¹ The European Private Equity and Venture Capital Association (EVCA). Director's responsibilities, 2002 oct., Nr. 30. http://www.evca.com/images/attachments/tmpl_9_art_49_att_849.pdf aplankyta 2007-09-03.

⁶² Juridinio asmens nemokumas gali būti nustatytas išanalizavus jo ūkinės finansinės veiklos rezultatus, atspindėtus finansinės atskaitomybės ir kituose dokumentuose, turinčiuose reikšmės įvertinant realią įmonės finansinę būklę.

⁶³ <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A6-2006-0434+0+DOC+PDF+V0/LT> aplankyta 2007-09-23.

išsakyta pozicija, kad už šios pareigos kreditoriams, kurie dėl to patiria žalą, nevykdymą direktoriai turėtų tiesiogiai ir visi bendrai atsakyti.

Pranešėjo *Klaus-Heiner Lehne* nuomone, kitas kreditorių apsaugos aspektas yra susijęs su draudimu skirstyti turtą, siekiant išsaugoti minimalų įmonių kapitalą būtų išsaugotas kreditoriams, ir su galimybe disponuoti turtu, neteisėtai atitekusi atskiriems bendrovės nariams.

Iš to, kas išdėstyta, matyti, kad Europos Sąjungos mastu siekiama harmonizuoti valstybių narių teisę, liečiančią valdymo organų pareigą kreditoriams laiku pradėti bankroto procedūras.

Pabaigai reikia atkreipti dėmesį į tai, kad per ankstyvas ar/ir be papildomų įmonės-skolininkės perspėjimų įmonės paskelbimas nemokia gali sužlugdyti potencialiai perspektyvų verslą, o pavėluotas (uždelstas) jos paskelbimas nemokia pažeidžia kreditorių interesus, atimant iš jų galimybę atsiimti nors reikšmingą dalį jų prarandamų lėšų.

Reikšmingą vietą nustatant įmonės nemokumo faktą užima įmonių valdymo organai, kurių pareiga yra laiku kreiptis į teismą, kai paaiškėja, kad įmonė nesugeba vykdyti savo įsipareigojimų. Akivaizdu, jei jie tai atlieka pavėluotai, padaro žalos kreditoriams. Įmonių bankroto įstatyme dėl to, kad kreditoriai galėtų kreiptis į teismą siekdami, kad jiems būtų padengta dėl to padaryta žala, jokių aiškesnių nuorodų nėra.

3. PROBLEMINIAI KLAUSIMAI, KYLANTYS IŠ VALDYMO ORGANŲ PAREIŲ KREDITORIAMS ĮGYVENDINIMO

Didelio susidomėjimo sulaukusios direktorių pareigos kreditoriams neabejotinai turi perspektyvą ir reiškia nemenką pozityvų postūmį bendrovių teisėje. Tačiau su (iš dalies) naujo reiškinio atsiradimu, kyla ir nemažai klausimų, susijusių su praktiniu direktorių teisių kreditoriams įgyvendinimu. Toliau šiame skyriuje bus nagrinėjami probleminiai klausimai, spręstini kiekvieną kartą susiduriant su minėtomis pareigomis ir jų egzistavimu teisiniuose santykiuose.

3.1. Kam priklauso vykdyti pareigas kreditoriams?

Įmonės vadovas užsienio valstybėse suvokiamas plačiąja prasme. Vartojamas angliškas žodis „director“ yra daugiareikšmis ir gali reikšti tiek įmonės administracijos vadovą, tiek valdybos narį. Paprastai išskiriamos tokios direktorių rūšys kaip vykduojantieji, nevykduojantieji, *de jure*, *de facto*, šešėliniai, alternatyvūs, nominuojantieji, kelių įmonių direktoriai ir kt.⁶⁴

De jure direktoriais vadinami tokie direktoriai, kuriems įgaliojimai veikti atsiranda juos teisėtai paskiriant. Prancūzijos ir Italijos teismai išskiria *de facto* vadovus, kurie, nors formaliai ir neįeina į valdymo organus, gali būti atsakingi už savo veiksmus bendrovėje. Taigi, nors ir nėra teisėtai paskirti, *de facto* vadovai veikia taip, tarsi jie būtų teisėtai paskirti. Pripažįstama, kad *de facto* direktoriai turi tokias pat pareigas kaip ir tinkamai paskirtieji, įskaitant ir pareigą tinkamai valdyti (*Corporate Affairs Commission v Drysdale* byla (1978) 141 CLR 236).

„Šešėliniai direktoriai“ – tai tokia direktorių kategorija, kurie nebūdami direktoriai kontroliuoja kitų direktorių priimtus sprendimus bendrovės valdymo klausimais. „Šešėliniai“ direktoriai Anglijoje ir Airijoje yra įtvirtinti įstatymo. Jame „šešėlinis“ direktorius apibrėžiamas kaip asmuo, pagal kurio instrukcijas bendrovės direktoriai įprastai veikia. *De facto* ir „šešėlinis“ direktorius skiriasi tuo, kad pirmuoju atveju direktorius veikia tarsi jis būtų teisėtas bendrovės valdytojas, o antruoju – kiti direktoriai veikia pagal kito asmens instrukcijas. Anglijos Įmonių akte numatyta, kad „šešėliniams“ direktoriams taikomos tos pačios įstatyminės normos, kurios numato pareigas teisėtai paskirtiesiems direktoriams. Šios nuostatos priimtos tam, kad asmenys, kontroliuojantys bendrovės veiklą, tačiau realiai nepaskirti, neišvengtų pareigų vykdymo ir tuo pačiu atsakomybės (Žr. *Australian Securities Commission v AS Nominees Ltd* (1995) 13 ACLC 1822).

⁶⁴ The European Private Equity and Venture Capital Association (EVCA). Director's responsibilities, 2002 oct., Nr. 30. http://www.evca.com/images/attachments/tmpl_9_art_49_att_849.pdf aplankyta 2007-09-03.

Alternatyvūs direktoriai veikia už kitą direktorių, jei šis atitinkamu metu negali atlikti savo funkcijų. Alternatyvus direktorius gali būti pavaduotojas ar kitas trečiasis asmuo. Tokio direktoriaus atliekamų funkcijų apimtys, atlyginimas ir kiti susiję dalykai reguliuojami bendrovių įstatuose. Kadangi toks direktorius veikia kaip direktorius ir yra susijęs fiduciariniais santykiais su bendrove, todėl turi analogiškas pareigas, kokias turi įprastinis direktorius.

Dauguma didesnių bendrovių turi dviejų tipų direktorius: vykdančiuosius ir nevykdančiuosius (pavyzdžiui, toks skirstymas egzistuoja ir Anglijoje). Vykdantieji direktoriai paprastai yra įsitraukę į kasdienę bendrovės veiklą, o nevykdantieji direktoriai, priešingai, nėra susiję su kasdiene bendrovės veikla. Jie susiję su bendrąja įmonės veiklos politika ir priežiūra. Svarbu paminėti, kad bendrosios nevykdančiųjų direktorių pareigos ir atsakomybė yra tokios pat kaip ir vykdančiųjų. Prancūzijoje takoskyros tarp šių direktorių nėra.

Nominuotieji direktoriai skiriami tuomet, kai jų kandidatūras iškelia akcininkas ar jų grupė (investitoriai). Taigi, investitoriai deleguoja atstovą į bendrovės valdymo organus. Tokia teisė gali būti numatyta bendrovės įstatuose. Nominuotieji direktoriai neatlieka specialaus vaidmens ir neturi daugiau teisių nei kiti direktoriai. Jie taip pat nėra atsakingi tai suinteresuotai grupei, kuri jį kandidatavo, tačiau turi visas bendrąsias pareigas, priskirtas direktoriams ar kolegialiai valdymo organui.

Kai kurie bendrovės direktoriai vienu metu vadovauja kelioms įmonėms (angl. – *multiple directors*). Dėl to kyla piktnaudžiavimo turima kompetencija pavojus. Tokiais atvejais įstatymai paprastai numato apribojimus, kada asmuo negali būti įmonės organo narys, arba reikalauja kitų bendrovės organų pritarimo.

Lietuvos Aukščiausiojo teismo išplėstinė septynių teisėjų kolegija konstatavo, kad administracijos vadovo ir bendrovės santykių ypatumai sudaro pagrindą pripažinti, kad net ir tuo atveju, kai tarp administracijos vadovo ir bendrovės yra sudaryta darbo sutartis, šie santykiai iš esmės atitinka ne darbo teisinius santykius, o civilinius teisinius santykius, kuriems taikytinos pavidimo sutartį reguliuojančios teisės normos. Kartu pažymėtina, kad administracijos vadovo buvimas bendrovės valdymo organu sąlygoja tai, jog daugelis administracijos vadovo teisių ir pareigų atsiranda įstatymo, o ne sutarties pagrindu, vadinasi, administracijos vadovo ir bendrovės santykiams būdingi įstatyminio atstovavimo bruožai. Taigi konstatuotina, kad administracijos vadovo ir bendrovės santykiai savo esme yra pavidimo teisiniai santykiai.⁶⁵ Tai suponuoja direktoriaus, kaip valdymo organo, ypatingą padėtį bendrovėje. Kaip ir tai, kad kreditoriai bei akcininkai, patikėdami savo investicijas į verslą, neturi galimybės daryti jam tiesioginį poveikį.

⁶⁵ LAT 2001 m. spalio 16 d. nutartis „Dėl uždarosios akcinės bendrovės administracijos vadovo teisinio statuso“ c. b. V. Paliūnas v Radviliškio rajono savivaldybė, UAB „Radviliškio autobusų parkas“, Nr. 3K-7-760/2001 // Teismų praktika, 2002, Nr. 16.

Turto ir valdymo atskyrimas reiškia, kad turtą valdys nebe jo savininkai, o bendrovės valdymo organai. Todėl atsiranda įtampa, kuri tampa prielaida iškilti valdymo organų pareigų klausimui.

3.1.1. Kas yra kreditorius?

Kylanti problema yra tokia: ar pareiga apsiriboja egzistuojančiais kreditoriais, ar ji turėtų būti išplečiama iki būsimų kreditorių? Teismų praktika šiuo klausimu negausi. Tačiau *Winkworth v Edward Baron Development Co Ltd*⁶⁶ byloje Lordas *Templeman'as* aiškiai įtraukė ir būsimus kreditorius. Kitose bylose, tokiose kaip *Brady v Brady*⁶⁷ ar *Nicholson v Permakraft*⁶⁸, priešingai, teisėjai apribojo sprendimų formuluotes, minėdami tik esamus kreditorius, o pastarojoje byloje *Cooke* išsakė nuomonę, kad būsimieji kreditoriai, žinodami bendrovės praeitį, gali patys imtis priemonių apsaugoti savo interesus. Ši nuomonė buvo kritikuota tuo pagrindu, kad jei bendrovė jau kartą pasiekė tokią stadiją, jog nemokumas neišvengiamas, lieka mažai pateisinančių aplinkybių diferencijuoti kreditorių grupes (esamų ir būsimų).⁶⁹

Nagrinėjamas klausimas svarbus dėl to, kad esamų ir būsimų kreditorių interesai gali nesutapti. Profesorė *V. Finch* diskutavo, kad pareiga turėtų būti konstruojama kaip pareiga neapsaugotiems kreditoriams ir kad toks požiūris reikšmingai pasitarnautų, nubrėždamas gaires direktoriams bei nedarytų žalos apsaugotiems kreditoriams (jie vis dar galės imtis priemonių apsaugoti savo interesus).⁷⁰

Taip gali nutikti ir su esamais kreditoriais: daug autorių pažymi, kad kreditoriai nėra homogeninė grupė ir gali turėti skirtingų interesų.⁷¹ Autorės nuomone, universalus sprendimas šiai problemai spręsti buvo pasiūlytas viename ir naujesnių teismo sprendimų byloje *Re Pantone 485 Ltd*⁷², kur *Richard Field* kostatavo, jog kreditoriai reiškia visumą, vadinamus bendrinius (angl. – *general*) kreditorius (juos galima suprasti kaip vidutinį, išvestinį kreditorių). Teismas pasisakė, kad direktoriams veikiant sutinkamai su bendrinių kreditorių interesais, bet nesutinkamai su atskirais kreditoriais ar jų grupėmis, jie (direktoriai) nebus pažeidę pareigos bendrovei.⁷³

⁶⁶ [House of Lords] 1986 1 WLR 1512.

⁶⁷ (1988) BCLC 20.

⁶⁸ (1998) 2 NZLR 481, 549.

⁶⁹ Riley C. Director's Duties and the Interests of Creditors. 1989 Co Law 87. P. 90. Priešingą nuomonę galima rasti Grantham R. The judicial Extention of Directors's Duties to Creditors // Journal of Business Law 1, 1991. P. 11-13.

⁷⁰ Finch V. Director's Duties: Insolvency and Unsecured Creditor // Clarke A. Current Issues of Insolvency Law, London: Stevens, 1991. P. 502.

⁷¹ Žr. Riley C. Director's Duties and the Interests of Creditors. 1989 Co Law 87. Taip pat Finch V. Director's Duties: Insolvency and Unsecured Creditor // Clarke A. Current Issues of Insolvency Law, London: Stevens, 1991.

⁷² (2002) 1 BCLC 266.

⁷³ *Re MDA Investment Management Ltd* [2003] EWHC 227 byloje *Park J* taip pat nurodė kreditorius kaip visumą (angl. – *as a whole*).

Iš *Re Pantone 485 Ltd*⁷⁴ bylos esmės būtų galima išvesti, kad „bendraisiais kreditoriais“ būtų pripažinti neapsaugoti kreditoriai, o „kreditoriais, turinčiais ypatingų teisių bankroto procedūrose“ (kurių interesai turėtų duoti kelią bendrųjų kreditorių interesams) galėtų būti suprantami kaip apsaugoti kreditoriai, tačiau tai neįneštų visiško aiškumo ir tikslumo. Įmantrią formuluotę pasiūlė profesorius *Jonathan’as C. Lipson’as*. Jo manymu direktorių pareiga turėtų būti pripažinta tik tų kreditorių atžvilgiu, kurie yra „ant žemesnės valios ir gebėjimo pasitraukti iš verslo pakopos“, būtent – kreditoriai iš delikto, kai kurie darbuotojai, mokesčių administratoriai ir tam tikri verslo kreditoriai.⁷⁵ Kaip jis pats vėliau pripažįsta, toks požiūris kelia daug painiavos, kuriai išnarplioti reikia tolimesnių studijų.

Koks požiūris bebūtų, autorė laikosi nuomonės, kad nereikalinga daryti skirtumo tarp kreditorių tam, kad būtų užtikrintas efektyvus direktorių pareigos kreditoriams funkcionavimas, ir, greičiausiai, priimant sprendimus teisingiausia būtų atsižvelgti į vidutinio kreditoriaus interesus.

3.2. Bendrovės dalyvių ir kreditorių interesų prioriteto bei pusiausvyros paieška

Dažnai keliamas klausimas, kam direktoriai turėtų teikti pirmenybę – akcininkams ar kreditoriams. Bendrovių teisėje vyrauja požiūris, jog direktorių pirminė pareiga yra atsižvelgti į bendrovės akcininkų interesus, tačiau atsiranda nemažai diskutuojančių šiuo klausimu.⁷⁶ Štai *A. Keay* teigia, jog kai bendrovei kyla finansinių sunkumų, iš direktorių tikimasi, jog jie ims rizikingesnių veiksmų, nes akcininkai, pasinaudodami ribotos civilinės atsakomybės institutu, turi mažai ką prarasti. Akcininkai rizikingais sprendimais tikisi maksimizuoti savo turtą, nesėkmės atveju daugiau nieko neprarasdami, o kreditoriai yra tie asmenys, kuriems tokie sprendimai kainuos.⁷⁷

1976 metais priimtame *Walker v Wimborne*⁷⁸ bylos sprendime buvo pirmą kartą konstatuota, kad kreditorių interesai taip pat patenka į bendrovės interesus. Direktorių pareiga atsižvelgti į kreditorių interesus įnešė sumaištis: jeigu direktoriai privalo atsižvelgti į kreditorių interesus, ar jie gali neatsižvelgti į akcininkų interesus ir juos ignoruoti? Problemų neiškyla, jei akcininkų ir kreditorių interesai sutampa, o tai paprastai būna įmonės veiklai esant pelningai.

⁷⁴ (2002) 1 BCLC 266.

⁷⁵ Lipson J. C. Directors’ Duties To Creditors: Power Imbalance And The Financially Distressed Corporation (2003) 50 UCLA Law Review 1189.

⁷⁶ Pavyzdžiui, Macey J. An Economic Analysis of the Various Rationales for Making Shareholders the Exclusive Beneficiaries of Corporate Fiduciary Duties (1991) 23 J Corp L 277; Armour J., Deakin S., Konzelmann S. Shareholder Primacy and the Trajectory of UK Corporate Governance (2003) 41 Br J Ind Rel 531.

⁷⁷ Keay A. Wrongful trading and the liability of company directors: a theoretical perspective // Legal Studies, 2006, Nr.25. P. 434.

⁷⁸ (1976) 137 CLR 1.

Tokiais atvejais nėra prasmės svarstyti apie direktorių pareigų pažeidimą kreditorių atžvilgiu. Situacija pasikeičia, kai įmonė patiria finansinių sunkumų, tampa nemoki. Tokiais atvejais kreditorių ir akcininkų interesai vienas kito atžvilgiu pradeda prieštarauti. Ar direktoriai privalo veikti suteikdami prioritetą kreditorių interesams prieš akcininkų interesus; ar direktoriai teisme gali gintis nuo akcininkų ieškinio, kad veikė kreditorių interesais?

Kai kurios teismų nagrinėtos bylos šiais klausimais tyli arba labai nevienareikšmiškos, tuo tarpu kitos aiškesnės, tačiau eina į priešingas puses. Pavyzdžiui, byloje *Brady v Brady*⁷⁹, *Nourse* pasisakė, kad bendrovei esant nemokiai ar abejotinai mokiai, bendrovės interesai iš tikrųjų yra tik esamų kreditorių interesai. Aiškiai matomas siūlymas dėmesį kreipti išimtinai į kreditorių interesus. *V. Finch* mano, kad toks požiūris sutampa su *Kinsela V Russell Kinsela Pty Ltd*⁸⁰ bylos sprendime suformuotu požiūriu, kuriuo išsakoma, jog bendrovei esant nemokiai, direktoriai administruoja jau kreditorių, o ne akcininkų turtą.⁸¹ Tačiau *West Mercia Safety Wear Ltd v Dodd*⁸² byloje *Dillon* užsimena, kad *Street* (teisėjas *Kinsela V Russell Kinsela Pty Ltd*⁸³ byloje – aut. past.) aiškinimas nėra visiškai vienareikšmiškas, nes nepakankamai detalizuotas. Vis dėlto, pastaroji byla buvo cituojama vėlesniuose teismų sprendimuose kaip reikšminga byla, įtvirtinanti kreditorių interesų pirmaeilįumą bendrovei esant nemokiai.⁸⁴

Byloje *Re Pantone 485 Ltd*⁸⁵, *Richard Field* pasisakė, kad yra tvirtai įrodyta, jog bendrovei tapus nemokiai, direktoriai turi veikti išimtinai kreditorių, o ne akcininkų interesų naudai. Šioje byloje buvo remiamasi *Re Horsley and Weight Ltd*⁸⁶ bylos citatomis.

Nourse pagrindimas byloje *Brady v Brady*⁸⁷ yra aiškus, nedviprasmiškas, tačiau tai vienintelis toks aiškus ir nedviprasmiškas pagrindimas, kurį galima rasti britų teismų sprendimuose.

Kitaip iki šiol minėtai nuomonei, daugelyje kitų bylų išsakomas požiūris, kad kreditorių interesai eina *greta* akcininkų interesų. Štai *Walker v Wimborne*⁸⁸ byloje *Mason* kalbėjo apie direktorių pareigą atsižvelgti į akcininkų ir (aut. pabraukta) kreditorių interesus, be to jis „neįdėjo“ pareigos į bendrovės nemokumo ar finansinio sunkumo atvejų rėmus.

*Nicholson v Permakraft*⁸⁹ byloje *Cooke* pasisakė už būtinybę direktoriams atsižvelgti, inter alia, į kreditorių interesus. Be to, buvo pažymėta, kad toks atsižvelgimas yra laisvo pobūdžio

⁷⁹ (1988) BCLC 20.

⁸⁰ (1986) 4 NSWLR 722, 730.

⁸¹ Finch V. Corporate Insolvency Law: Perspective and Principles. Cambridge, 2002. P. 503.

⁸² (1998) BCLC 250.

⁸³ (1986) 4 NSWLR 722, 730.

⁸⁴ Pavyzdžiui, *Colin Gwyer and Associates Ltd v London Wharf (Limehouse) Ltd* [2002] EWHC 2748.

⁸⁵ (2002) 1 BCLC 266.

⁸⁶ (1982) 3 All ER 1045.

⁸⁷ (1988) BCLC 20.

⁸⁸ (1976) 137 CLR 1.

⁸⁹ (1998) 2 NZLR 481, 549.

priklausomai nuo aplinkybių. Matyti, kad nekalbama apie tai, jog į kreditorių interesus būtų atsižvelgiama išimtinai.

Byloje *Lohnro Ltd v Shell Petroleum Co Ltd*⁹⁰ Lordas Diplock'as konstatavo, kad bendrovės interesai, kurių atžvilgiu direktoriai įpareigoti veikti, nėra išimtinai tik akcininkų interesai, į juos gali įeiti ir kreditorių interesai. Vadinasi, įtvirtindamas reikalavimas atsižvelgti į abiejų interesus. Šioje byloje, kaip ir *Walker v Wimborne*⁹¹, pareigos vykdymo įtvirtinimas nebuvo apibrėžtas bendrovės nemokumo ar finansinio sunkumo atvejais.

Bylos *Clydebank Football Club Ltd v Steedman and ors*⁹² ir *Re MDA Investment Management Ltd*⁹³ buvo sprendžiamos įpareigojant valdymo organus atsižvelgti tiesiogiai į kreditorių, tiesiogiai į akcininkų interesus, kai bendrovė patiria finansinių sunkumų ar yra nemoki.

Galiausiai, reikėtų paminėti *Re Welfab Engineers Ltd*⁹⁴ bylą, kurioje teismas laikė, kad direktoriai turi teisę atsižvelgti, *inter alia*, į darbuotojų interesus (kai direktoriai priima sprendimus dėl įvairių verslo pasiūlymų (nors neturi teisės perleisti verslo)), kad išsaugotų darbuotojų darbo vietas, net jeigu dėl to kreditoriai lieka blogesnėje padėtyje nei bendrovės bankroto atveju.

Daugelis priimtų sprendimų Airijoje skelbia, kad bendrovei tapus nemokiai, direktoriai turi pareigas jų kreditoriams. Kai kurie autoriai mano, kad kreditoriai bankroto mechanizmo pagalba praktiškai perima bendrovės turto valdymą iš akcininkų ir direktorių ir kad iš principo tai jau tampa jų turtas, o ne akcininkų.⁹⁵ Šis požiūris laikytinas šiuolaikine Airijos teise direktorių pareigų atžvilgiu.

V. Finch rekomenduoja būdą išspręsti problemą, skaitant *Brady v Brady*⁹⁶ ir *Kinsela v Russell Kinsela Pty Ltd*⁹⁷ bylų *dicta*⁹⁸, kuriose norima kreditorių interesams suteikti prioritetą akcininkų interesų atžvilgiu bendrovės nemokumo atveju. V. Finch pabrėžia, kad į kreditorių interesus turi būti atsižvelgta tik bendrovės nemokumo ar finansinio sunkumo atvejais, tad kreditorių interesai neturi būti prioritetiniai, o prieš bendrovei tampant nemokiai direktoriai turi tik teisę, bet ne pareigą žvelgti toliau akcininkų interesų.⁹⁹

⁹⁰ (1980) 1 W.L.R. 627.

⁹¹ (1976) 137 CLR 1.

⁹² 2002 SLT 109.

⁹³ (2003) EWHC 227.

⁹⁴ (1990) BCC 600.

⁹⁵ Courtney T. B. The law of private companies. Butterworths, 1994.

⁹⁶ (1988) BCLC 20.

⁹⁷ (1986) 4 NSWLR 722, 730.

⁹⁸ Bendrosios teisės sistemos teisinėje terminologijoje *dictum* (*dicta* – daugiskaita) yra teismo sprendimo, kurie turi precedento galią, formuluotė.

⁹⁹ Finch V. Corporate Insolvency Law: Perspective and Principles. Cambridge, 2002. P. 503.

3.3. Valdymo organų pareigos kreditoriams atsiradimo momentas

Su kreditorių interesų apsaugos problema tiesiogiai susiję klausimai: ar pareiga į juos atsižvelgti kyla tuomet, kai bendrovė yra nemoki, ar direktorių pareigos kreditoriams turi būti vykdomos net ir negresiant nemokumui?

Kai kurie autoriai tvirtina, kad direktorių pareigos kreditoriams kyla tik įmonės finansinio sunkumo ar nemokumo atveju.¹⁰⁰

Ankstyvose bylose, tokiose kaip *Walker v Wimborne*¹⁰¹, *Lohnro Ltd v Shell Petroleum Co Ltd*¹⁰² ir *Winkworth v Edward Baron Development Co Ltd*¹⁰³ nėra jokio reikalavimo, kad bendrovė būtų nemoki ar patyrusi finansinių sunkumų tam, kad kiltų pareiga. Beje, *Walker v Wimborne*¹⁰⁴ byloje bendrovė buvo nemoki, tačiau nebuvo laikoma, kad tai yra pareigos kreditoriams atsiradimo sąlyga.

Vėlesnių bylų sprendimai siejo direktorių pareigos kreditoriams egzistavimą su bendrovės nemokumo būseną ar aiškiais aplinkybėmis, kad mokumas nepakankamas. Nors nemokumas ar mokumo nepakankamumas esant aiškioms aplinkybėms atrodo priimtinas reikalavimas, kad direktoriams kiltų pareiga atsižvelgti į kreditorių interesus, neišskumų išlieka dėl teisėjų vartojamos nevienodos terminologijos.

*Brady v Brady*¹⁰⁵ byloje *Nourse* pasakė, kad bendrovės interesai yra esamų kreditorių interesai, kai bendrovė nemoki ar net „abejotinai moki“. Pagal bylos fabulą bendrovė faktiškai buvo moki, tačiau sudarė sandorį, dėl kurio, kaip teismas pripažo, buvo pažeista pareiga. Teismas pasisakė, kad dėl turto dalies dydžio, kurį bendrovė prarado (ji sudarė vieną antrąją), direktoriai privalėjo atsižvelgti į tai, ar likusios turto dalies užteks patenkinti esamų kreditorių reikalavimus. Tai reiškia, kad direktoriai privalo atsižvelgti į kreditorių interesus net bendrovei esant mokiai, jei norimas sudaryti sandoris potencialiai darytų įtaką mokumui.

Sprendimas įgauna atgarsį *Nicholson v Permakraft (NZ) Ltd*¹⁰⁶ byloje, anot teismo, į kreditorių interesus privalo būti atsižvelgta, kai bendrovė nemoki ar jai gresia nemokumas, arba ji „abejotino mokumo“.

*Facia Footwear Ltd v Hinchcliffe*¹⁰⁷ byloje *Seras Richard'as Scott'as* rėmėsi *Walker v Wimborne*¹⁰⁸, *Nicholson v Permakraft (NZ) Ltd*¹⁰⁹ bei *Kinsela V Russell Kinsela Pty Ltd*¹¹⁰

¹⁰⁰ Keay A. Directors' Duties to Creditors: Contractarian Concerns Relating to Efficiency and Over-Protection of Creditors // *Modern Law Review*. 2003, Nr. (66)5. Keenan D., Kenneth S. *Company Law*. England, London: 2002, p. 345. Finch V. *Corporate Insolvency Law: Perspective and Principles*. Cambridge, 2002. P. 503.

¹⁰¹ (1976) 137 CLR 1.

¹⁰² (1980) 1 W.L.R. 627.

¹⁰³ [House of Lords] 1986 1 WLR 1512.

¹⁰⁴ (1976) 137 CLR 1.

¹⁰⁵ (1988) BCLC 20.

¹⁰⁶ (1998) 2 NZLR 481, 549.

bylomis ir pasisakė, kad direktoriams pareiga kilo nuo to momento, kai bendrovė ir visa bendrovių grupė, kuriai ji priklausė, atsidūrė „labai pavojingoje finansinėje padėtyje“.

*Colin Gwyer and Associates Ltd v London Wharf (Limehouse) Ltd*¹¹¹ bylos sprendime buvo pripažinta, kad direktorių pareiga kreditoriams, kurių turtui iškyla grėsmė, atsiranda, kai bendrovė nemoki ar „abejotinai moki“, arba „ant nemokumo ribos“.

*Re MDA Investment Management Ltd*¹¹² byloje teismas pasisakė, kad pareiga kyla, kai bendrovė formaliai nemoki ar patiria finansinių sunkumų.

Sąvokos „finansiniai sunkumai“, „abejotinas mokumas“, „labai pavojinga finansinė padėtis“, „ant nemokumo ribos“ nėra apibrėžtos, todėl, matyt, paliekamos teismo dispozicijai apspręsti jų turinį konkrečioje situacijoje. Kartu šių sąvokų nevienodumas neleidžia iki galo identifikuoti direktorių pareigų kreditoriams atsiradimo momento. Štai „mokumo“ sąvoką Aukščiausiasis Teismas pabandė apibūdinti *Re Creation Printing Co Ltd*¹¹³ byloje konstatuodamas, kad mokumas reiškia įmonės gebėjimą apmokėti skolinius įsipareigojimus vos tik jiems iškilus.

Apibendrinant užsienio šalių teismų praktiką, galima daryti išvadą, jog bendrovės nemokumo būseną sukelia direktoriams pareigas kreditorių atžvilgiu, o daugelyje bylų svarstoma apie pareigos kilimą esant finansiniams sunkumams.

Lietuvoje Įmonių restruktūrizavimo įstatymo 2 str. 1 d. yra apibūdinta įmonės, turinčios laikinų finansinių sunkumų, būseną ir šis apibūdinimas yra beveik tapatus Įmonių bankroto įstatymo 2 str. 8 dalyje pateiktai įmonės nemokumo sąvokai¹¹⁴, tik įmonės nemokumo atveju įmonės skoliniai įsipareigojimai turi viršyti pusę jos turto.

Tačiau tai teisinė formuluotė, praktikoje viskas vyksta kiek kitaip. Todėl taikomojo mokslinio tyrimo darbo „Nemokumo samprata ir jo teisinio reglamentavimo analizė“¹¹⁵

¹⁰⁷ (1998) 1 BCLC 218.

¹⁰⁸ (1976) 137 CLR 1.

¹⁰⁹ (1998) 2 NZLR 481, 549.

¹¹⁰ (1986) 4 NSWLR 722, 730.

¹¹¹ (2002) EWHC 2748.

¹¹² (2003) EWHC 227.

¹¹³ Žr. taip pat *Re Frederick Inns Ltd* (1994) 1 ILRM 387.

¹¹⁴ Įmonių restruktūrizavimo įstatymo 2 str. 1 d.: „**Įmonė, turinti laikinų finansinių sunkumų**, – įmonė, kuri negali atsiskaityti su kreditoriumi (kreditoriais) praėjus trims mėnesiams po termino, nustatyto įstatymų, kitų teisės aktų, taip pat kreditoriaus ir įmonės sutartyse įmonės įsipareigojimams įvykdyti, arba praėjus tokiam pat terminui po kreditoriaus (kreditorių) raštiško reikalavimo įvykdyti įsipareigojimus, jeigu sutartyse terminas nebuvo nustatytas“. Įmonių bankroto įstatymo 2 str. 8 d.: „**Įmonės nemokumas** – įmonės būseną, kai ji neatsiskaito su kreditoriumi (kreditoriais) praėjus trims mėnesiams po termino, nustatyto įstatymų, kitų teisės aktų, taip pat kreditoriaus ir įmonės sutartyse įmonės įsipareigojimams įvykdyti, arba praėjus tokiam pat terminui po kreditoriaus (kreditorių) reikalavimo įvykdyti įsipareigojimus, jeigu sutartyse terminas nebuvo nustatytas, ir pradelsti įmonės įsipareigojimai (skolos) viršija pusę į jos balansą įrašyto turto vertės.“

¹¹⁵

http://www.ukmin.lt/lt/veiklos_kryptys/pramone_ir_verslas/smulkasis_ir_vidutinis/doc/Nemokumo%20studija.doc
aplankyta 2007-10-22.

autorai¹¹⁶ pateikė kelias išvadas, kurių bendra prasmė buvo parodyti, jog verslo pasaulis yra pernelyg įvairialypis, kad jį būtų galima apibrėžti skaičiavimais ar formulėmis. Pasisakyta, kad įmonės nemokumas turi būti nagrinėjamas kaip būseną, kuriai esant gali būti priimti keli skirtingi sprendimai – baigti įmonės veiklą arba toliau tęsti veiklą, siekiant atkurti įmonės mokumą, todėl svarbu tinkamai apibūdinti sąlygas, kurioms esant įmonė gali būti skelbiama nemokia. Neatsargu įmonių nemokumą apibrėžti vien tik pasinaudojant ekonominių, finansinių rodiklių absoliučias ar/ir santykinės išraiškas (matematinės formules). Praktika rodo, kad tuo pasinaudoja nesąžiningi verslininkai, kurie, manipuluodami atskiromis nemokumo formulės dedamosiomis dalimis, sugeba „nuslėpti“ turtą arba matydami, kad pagal apskaičiuotas formules bankroto paskelbimas jiems negresia, tiesiog ignoruoja kreditorių reikalavimus.

Apibendrinant, galima sutikti su *V. Finch* nuomone, kad direktorių pareigos kreditoriams atsiradimo momentas turėtų būti bendrovės nemokumo ar finansinio sunkumo atvejais.¹¹⁷ Juos direktoriai turi identifikuoti pasitelkdami savo profesionalumą, iniciatyvą, sugebėjimą vadovauti, priimti teisingus sprendimus, objektyvias aplinkybes ir subjektyvias savybes.

3.3.1. Skolos sąvoka ir jos atsiradimo momentas

Norint įmonę pripažinti nemokia, būtina įrodyti, kad ji turi skolų, kurių neišgali sumokėti. Taigi, įmonės įsipareigojimai susiję su skolos sąvoka, kuri įstatymiškai nėra apibrėžiama. Šis momentas svarbus, nes nuo jo atsiradimo direktoriai privalo įvertinti bendrovės finansinę padėtį ir jos gebėjimą sumokėti skolas.

Apskritai sąvokos „skola“ ir „atsiradimo momentas“ yra gana lanksčios ir jų reikšmė gali kisti priklausomai nuo aplinkybių, kurioms esant jos vartojamos. Jos ir negali būti statiškos ar pernelyg tikslios, antraip nebus pritaikomos verslo pasaulyje. Sąvokos turi būti pritaikomos

¹¹⁶ V. Višinskis – Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjas, M. Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros docentas, darbo grupės Civilinio proceso kodeksui rengti narys; A. Driukas – Lietuvos apeliacinio teismo teisėjas, civilinių bylų skyriaus pirmininkas, M. Romerio universiteto Civilio proceso katedros lektorius, Civilinio proceso kodekso projekto rengimo darbo grupės narys; R. Svetikaitė – teisininkė, Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininko patarėja, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto doktorantė; R. Ruškytė – Lietuvos Konstitucinio teismo teisėja, M. Romerio universiteto Civilinės ir komercinės teisės katedros lektorė, ekspertų grupės naujiems Baudžiamojo kodekso, Civilinio kodekso, Civilinio proceso kodekso projektams įvertinti darbo grupės vadovo pavaduotoja; A. Sakalas – Kauno technologijos universiteto Vadybos katedros vedėjas, profesorius, docentas; V. Česonis – Nacionalinės verslo administratorių asociacijos prezidiumo narys, administratorius, socialinių mokslų daktaras, docentas; R. Velička – Nacionalinės verslo administratorių asociacijos prezidentas, UAB „Verslo vadyba ir apskaita“ direktorius, verslo konsultantas, tarptautinės konsultacinės kompanijos CELEMI verslo imitacijos „Decision Base“ sertifikuotas dėstytojas, Lietuvos pramonininkų konfederacijos prezidiumo narys; R. Jazbutis – Garantinio fondo administracijos skyriaus vedėjas.

¹¹⁷ Finch V. *Corporate Insolvency Law: Perspective and Principles*. Cambridge, 2002. P. 503.

praktiškai, pasikliaujant sveiku protu, atsižvelgiant į kontekstą ir įstatymų keliamus tikslus (*Hawkins v Bank of China* (1992) 26 NSWLR 562). Skolos sąvoka bet kurioje situacijoje reikalauja lankstaus požiūrio (žvelgiant protingo žmogaus akimis), priklausomai nuo verslo realijų. Bet kokiu atveju, sprendimus priima teismas, vadovaudamasis subjektyviuoju ir objektyviuoju kriterijais, kai pagal subjektyvų komponentą reikalaujama atsižvelgti į tuo metu egzistuojančius direktoriaus gebėjimus įtarti apie tikėtiną įmonės nemokumą, o pagal objektyvų komponentą reikalaujama įvertinti, kad protingas asmuo, esantis tokiose pačiose pareigose ir egzistuojant tokioms pat aplinkybėms, būtų galėjęs įtarti apie tikėtiną įmonės nemokumą.

Apie bendrovės padėtį apskritai galima spręsti iš bendrovės balanso ir auditoriaus išvadų (*Commonwealth Bank of Australia v Friedrich* (1991) 9 ACLC 946). Vis dėlto, teismas atsižvelgia ir į daugybę faktorių, tokių kaip:

- įmonės dydis;
- verslo rūšis;
- valdymo organų struktūra;
- direktorius vykdatysis ar ne;
- funkcijų delegavimas ir atsakomybė tarp direktorių;
- darbo pasidalijimas tarp valdymo organų;
- direktorių profesinė kvalifikacija ir specialioji kompetencija.¹¹⁸

Išvada būtų tokia, kad skolos atsiradimo momento nustatymas – teismo prerogatyva, pasitelkiant visą arsenalą teisinių priemonių ir vertinimo kriterijų.

3.4. Ar gali kreditorius pateikti ieškinį dėl direktoriaus pareigų kreditoriams pažeidimo?

Greičiausiai, sritis, kurioje kyla daugiausia neaiškumų, yra klausimas, ar direktorių pareiga kreditoriams yra tiesiogiai įgyvendinama, kai kiekvienas kreditorius gali imtis veiksmų apginti savo teises ir teisėtus interesus, ar pareiga yra netiesioginė, t.y. ją priklauso vykdyti bendrovės atžvilgiu apskritai, o dėl šios pareigos nevykdymo veiksmus inicijuoti gali tik pati bendrovė.

Vyrauja pastaroji interpretacija. *Walker v Wimborne*¹¹⁹ byloje teisė tiesiogiai kreiptis dėl nevykdant pareigų sukeltos žalos atlyginimo priskiriama tik bendrovei. Šis požiūris vyrauja daugelyje Didžiosios Britanijos bylų. Štai *Winkworth v Edward Baron Development Co Ltd*¹²⁰

¹¹⁸

http://www.ukmin.lt/lt/veiklos_kryptys/pramone_ir_verslas/smulkusis_ir_vidutinis/doc/Nemokumo%20studija.doc
aplankyta 2007-10-22.

¹¹⁹ (1976) 137 CLR 1.

¹²⁰ [House of Lords] 1986 1 WLR 1512.

byloje *Lordas Templeman'as* konstatavo, jog tiesioginę pareigą (angl. – *direct duty*, t.y. dėl kurios pažeidimo galima tiesiogiai kreiptis teisminės gynybos) turi direktoriai bendrovei ir bendrovės kreditoriams (aut. pabraukta), kad būtų užtikrintas skaidrus bendrovės reikalų tvarkymas, kad bendrovės turtas nebūtų iššvaistytas ar savanaudiškai išnaudotas, siekiant pakenkti kreditorių interesams. Toks sprendimas gali būti interpretuojamas kaip leidžiantis suprasti, jog egzistuoja tiesioginės fiduciarinės pareigos kreditoriams.¹²¹ Tačiau tai nesuderinama su britų bylose suformuotu požiūriu, be to tiesioginės direktorių pareigos koncepcija kreditoriams buvo aiškiai atmesta vėlesnėje byloje *Yukong Lines of Korea v Rendsberg Investment Corp of Liberia (No 2)*¹²², kur *Toulson* pasisakė, kad direktoriai neturi jokių tiesioginių fiduciarinių pareigų kreditoriams ir individualiai kreditoriai negali pateikti ieškinio dėl direktoriaus pareigų pažeidimo.

Delavero Aukščiausiasis Teismas *North American Catholic Educational Programming Foundation, Inc. v. Gheewalla*¹²³ byloje apribojo kreditorių galimybę paduoti į teismą finansiškai sunkioje padėtyje esančių bendrovių direktorius. Teismas pasisakė, kad individualūs kreditoriai neturi teisės tiesiogiai paduoti ieškinio dėl fiduciarinės pareigos pažeidimo, nepriklausomai nuo to, ar bendrovė nemoki. Teismas išaiškino, kad pats faktas, jog bendrovė nemoki, nėra prielaida atsirasti kreditorių teisei teikti tiesioginį ieškinį. Byloje taip pat buvo pažymėta, jog pripažinimas, kad nemokios bendrovės direktoriai turi fiduciarines pareigas kreditoriams, įneštų painiavos direktoriams, kurie turi fiduciarinę pareigą veikti išimtinai bendrovės interesais. Tai sąlygotų konfliktą tarp direktorių pareigos maksimizuoti nemokios bendrovės turtą visų interesų atžvilgiu ir naujai pripažintos tiesioginės fiduciarinės pareigos kreditoriams.

Donna W. McKenzie Skene, Aberdeen universiteto Anglijoje vyriausiosios lektorės, manymu, direktorių pareigą formuluojant kaip tiesioginę būtų problematiška, nepaisant kelių akivaizdžių privalumų.¹²⁴ Nors tiesioginės pareigos įtvirtinimas gali padaryti jos veikimą efektyvų, įgalinant kreditoriams apsaugoti savo interesus patiems individualiai, kontroliuojant teisminį procesą, kvestionuotina, iki kokio masto šie privalumai iš tiesų materializuotųsi. Tai sąlygotų veiksmų daugialypumą, skatinant bylinėtis bei didinant laiko ir išlaidų sąnaudas.¹²⁵

D. Prentice nuomone, kreditorių teisės tiesiogiai ginti savo interesus įtvirtinimas sukurtų sąlygas dvigubai kompensacijai ir kad kreditoriams šią teisę įgyvendinant per bendrovę būtų privalumas laikytis svarbaus *pari passu* (lot. kalboje pažodžiui reiškia „ranka rankon“ arba „tuo

¹²¹ Finch V. Corporate Insolvency Law: Perspective and Principles. Cambridge, 2002. P. 500.

¹²² (1998) BCC 870.

¹²³ 2007 WL 1453705 (Del. May 18, 2007)

¹²⁴ Skene D. W. M. The Director's Duty To The Creditors of a Financially Distressed Company: A Perspective From Across The Pond // *The Journal of Business & Technology Law*, Vol. II, Issue 2, 2007.

¹²⁵ Riley C. Director's Duties and the Interests of Creditors. 1989 Co Law 87.

pačiu metu“; teisėje šis terminas įgavęs reikšmę „teisingai“ arba „nešališkai“) principo bankroto teisėje, sukliudant vieniems kreditoriams nepagrįstai praturėti kitų kreditorių sąskaita.¹²⁶

Kvinslando (angl. – *Queensland*) universiteto Australijoje vienas iš vadovaujančių asmenų, komercinės teisės profesorius, *Ross Grantham* mano, kad, jei priimtume neo-klasikinę bendrovės sampratą, kuri pasišventusi naudoti maksimalizavimui, tiesioginė direktorių pareiga kreditoriams atsistoja skersai kelio, be to tiesioginė direktorių pareiga kreditoriams nesuderinama su valdymo organų fiduciarinėmis pareigomis.¹²⁷

Lietuvoje kol kas nėra teisiškai reglamentuota tiesioginė ar netiesioginė galimybė kreiptis į teismą dėl direktorių pareigų kreditoriams pažeidimo, mes turime tik atsakomosios reakcijos į civilinės teisės pažeidimą instrumentus.

Prancūzijoje ar Šveicarijoje, minėta, kreditoriai, reikalaudami tiesioginės direktorių atsakomybės dėl pareigų pažeidimo, gali pateikti ieškinį savo vardu.

Europos šalių teisėje kreditorių teisių apsaugos klausimas sprendžiamas dvejopai: suteikiant kreditoriams teisę reikalauti tiesioginės direktorių atsakomybės dėl netinkamo savo pareigų vykdymo (Prancūzija, Šveicarija) arba pateikiant išvestinį ieškinį pačios bendrovės vardu (Portugalija), jei direktoriai pažeidžia bendrovės interesus, o netiesiogiai ir kreditorių.¹²⁸ Skirtingose šalyse kreditorių apsauga ir direktorių atsakomybė plečiama įvairiais pagrindais.

Autorės nuomone, nors nėra plačiai pripažįstamos direktorių fiduciarinės pareigos kreditoriams, tačiau, įtvirtinus direktorių pareigas teisės normose bei aiškiai apibrėžiant tų pareigų atsiradimo momentą, kreditoriams atsirastų galimybė ginti savo teises ir teisėtus interesus, kas atsižvelgiant į šiandienos situaciją yra būtina.

¹²⁶ Prentice D. Creditor's Interests and Director's Duties. 1990 OJLS 265.

¹²⁷ Grantham R. The judicial Extention of Directors's Duties to Creditors // Journal of Business Law 1, 1991. P. 11-13.

¹²⁸ A. Tikniūtės paskaita teisėjams „Juridinio asmens organų funkcijos ir kompetencija“.

4. TOBULESNIŲ TEISĖS NORMŲ, REGLAMENTUOJANČIŲ VALDYMO ORGANŲ ATSAKOMYBĘ KREDITORIAMS, PAIEŠKOS

Tam, kad būtų nuolat tobulinama teisės sistema, užpildomos teisės spragos, didelę reikšmę turi ne tik naujovių, atitinkančių gyvenimo realijas, kėlimas aikštėn, bet ir konstruktyvi jų kritika. Tai verčia permąstyti pradines pasiūlytas idėjas, padaryti jas lankstesnes, patvirtinti, galbūt pakeisti ar iš viso atsisakyti. Autoriai, keldami diskusijas direktorių teisių kreditoriams egzistavimo efektyvumo klausimais, daro didelį įnašą į teisinės minties plėtojimą. Tad šiame skyriuje trumpai apžvelgiamos keletu autorių mintys, įsitikinant, ar pagrįsta būtų atmesti direktorių pareigų kreditoriams teisinio įtvirtinimo idėją, bei pateikiami siūlymai teisinio reguliavimo tobulinimui Lietuvoje.

4.1. Valdymo organų pareigų kreditoriams kritika

Kai Jungtinėje Karalystėje dar buvo mažai teorinių tyrimų dėl tinkamo valdymo pareigos įtvirtinimo, Australijoje vyko reikšmingos diskusijos dėl ekvivalentiškų nuostatų (įtvirtintų Anglijoje), kurias dabar galima rasti Australijos korporacijų įstatyme (Australian Corporation Act 2001). Dažniausiai tai buvo oponentavimas netinkamo valdymo nuostatų įtvirtinimui. Didžiausi kritikai buvo *Justin Mannolini*¹²⁹, profesorius *Dale Oesterle*¹³⁰ (įnešęs šiek tiek Jungtinių valstijų požiūrio, kol lankėsi Australijoje) ir *David Morrison*¹³¹. Esminiai jų iškelti, oponuojantys tinkamo valdymo įtvirtinimo nuostatai, teiginiai yra:

1. Asmenys nebe norės tapti direktoriais – *D. Oesterle* iškeltas, nors jau nebe naujas, argumentas.¹³² Pastaruoju metu buvo kalbama, kad direktoriai dažnai nežino savo pareigų. Tačiau *A. Keay* atkerta šiam argumentui gal šiek tiek sarkastišku klausimu – kodėl direktoriai turėtų atsistatydinti arba nepriimti pasiūlymo eiti pareigų, jei jie nežino tinkamo valdymo pareigos?¹³³ Profesoriaus manymu, direktoriai atsistatydina dėl bendros įstatymų ir teismų

¹²⁹ Mannolini J. Creditors' Interest in the Corporate Contract: A Case for the Reform of our Insolvent Trading Provisions (1996) 6 Aust J Corp L 14.

¹³⁰ Oesterle D. Corporate Directors' Personal Liability for „Insolvent Trading“ in Australia, „Reckless Trading in New Zealand and „Wrongful Trading“ in England: A Recipe for Timid Directors, Hamstrung Controlling Shareholders and Skittish Lenders knygoje Ramsay I. M. Company Directors' Liability for Insolvent Trading. Melbourne: Centre for Corporate Law and Securities Regulation and CCH Australia, 2000.

¹³¹ Morrison D. The Australian Insolvent Trading Prohibition – Why Does It Exist? // International Insolvency Review, Vol. 11, Issue 3, 2002. P. 153-172. Morrison D. The Economic Necessity for the Australian Insolvent Trading Prohibition // International Insolvency Review, Vol. 12, 2003. P. 171-189.

¹³² Daniels R. J. Must Boards Go Overboard? An Economic Analysis for the Effects of Burgeoning Statutory Liability on the Role of Directors in Corporate Governance // Canada Business Law Journal 24, 1994.

¹³³ Keay A. Wrongful trading and the liability of company directors: a theoretical perspective // Legal Studies. 2006, Nr.25. P. 436.

sprendimų nustatytos atsakomybės naštos, o ne dėl netinkamo valdymo nuostatų. Be to, direktoriai gali apsaugoti savo civilinę atsakomybę ją drausdami.

2. Direktoriai nebus linkę rizikuoti – antrasis argumentas reiškia, kad, nors asmenys norės bei sutiks tapti direktoriais, jie veiks labai ribotai. *D. Oesterle* tvirtina, kad direktoriai bus pernelyg atsargūs imdamiesi verslo rizikos; jie bus labiau susirūpinę išsaugoti savo darbo vietą, o tai neleis maksimizuoti gaunamos naudos taip, kaip jie galėtų, jei būtų išlaisvinti nuo netinkamo valdymo teisinių pasekmių baimės. Tačiau *A. Keay* vėlgi apgina tinkamo valdymo įtvirtinimo poziciją, teigdamas, kad direktoriai yra įpareigoti stebėti įmonės veiklą ir atitinkamai reaguoti, todėl nėra jokių priežasčių pernelyg vengti rizikos, nebent nėra perspektyvos, kad bendrovė išvengs nemokumo.

Kai bendrovė patiria finansinių sunkumų, akcininkai ir direktoriai gali nieko neprarasti, imdamiesi didelės rizikos strategijos. Taip galima labai pasitarnauti bendrovei ir ją išgelbėti, tačiau nesėkmės atveju kreditoriai patirs nuostolių, nes kreditorių, patikėjusių savo turtą bendrovei, interesai atsiduria rizikingoje padėtyje.

3. Teismams trūksta patirties ir kompetencijos – *D. Oesterle* yra vienas iš autorių, išsakančių skeptišką nuomonę, kai kalbama apie teismų gebėjimą įvertinti direktorių elgesį. *A. Keay* tarsi nustemba – kaip galima teismo nepripažinti tinkamu forumu, gebančiu įvertinti, ar direktoriai elgiasi tinkamai?¹³⁴ Klausimas, praktiškai nereikalaujantis atsakymo. Tačiau *D. Oesterle* ginčijasi, teigdamas, kad teismai bus prijaučiantys nuostolių patyrusiems kreditoriams ir nusiteikę prieš direktorius, kurie pražiūrėjo įmonės veiklos baigtį. Toks tvirtinimas mažų mažiausiai yra keistas. Juo labiau, kad Jungtinėje Karalystėje nuo 1986 metų nebuvo daug bylų dėl netinkamo valdymo, o tos, kurios buvo nagrinėtos, direktoriams buvo gana sėkmingos.¹³⁵ Štai *Re Purpoint Ltd*¹³⁶ byloje teismas pasisakė, kad turi pagrįstų abejonių, ar protingas direktorius būtų leidęs bendrovei toliau tęsti veiklą dėl kritinių faktorių, tokių kaip įstatinio kapitalo nepakankamumas, tačiau teismas vis tiek nelaikė, kad direktorius turėjo suprasti iš pat pradžių, jog bendrovė buvo pasmerkta. Toks sprendimas rodo, jog teismai labai vertina direktorių verslo sprendimų pasekmių naštos prisiėmimą. Štai *Re Brian D Pierson (Contractors) Ltd*¹³⁷ bylos sprendime skelbiama, kad bylose priimant sprendimus dėl netinkamo valdymo reikia atsižvelgti į protingo verslo žmogaus (angl. – *reasonable businessperson*) standartą ir kad tokio tipo direktoriai yra mažiau atsargūs nei akcininkai ar buhalteriai, nes jie prisiima verslo riziką.

¹³⁴ Ten pat. P. 439.

¹³⁵ Pavyzdžiui, *Re Continental Assurance Co of London plc* (2001) BPIR 733 bylos sprendimas buvo smulkmeniškais detalėmis, bet iš esmės teismas parodė supratimą, kad direktoriams tenka priimti sudėtingus sprendimus sunkiomis aplinkybėmis.

¹³⁶ (1991) BCLC 491; (1991) BCC 121.

¹³⁷ (2001) 1 BCLC 275.

4. Kreditoriai turi patys apsaugoti savo interesus – šiuo argumentu norima pasakyti, kad kreditoriai ir taip gali apsisaugoti kitomis teisinėmis priemonėmis. Delavero Aukščiausiasis Teismas byloje *North American Catholic Educational Programming Foundation, Inc. v. Gheewalla*¹³⁸ pasisakė, kad kreditoriai yra pajėgūs apsaugoti savo interesus per sutartinius įsipareigojimus, sąžiningos prekybos standartus ir susitarimus, bankroto teisės, bendras komercinės teisės nuostatas ir kitus kreditorių teisių šaltinius.

J. Mannolini nuomonė panaši. Jis mano, kad kreditorius saugo su bendrove siejantys sutartiniai santykiai¹³⁹, kuriems esant užtikrinama proporcinga kompensacija. Tačiau juk ne visi kreditoriai turi sutartinius santykius su bendrove, kad galėtų vėliau apsaugoti savo interesus per sutartinius įsipareigojimus.

5. Pirmalaikis bankroto paskelbimas – manoma, kad direktoriai bus tiek susirūpinę savo asmenine atsakomybe, kad išsaugs bendrovių bankroto procedūrų skaičius.¹⁴⁰ Tačiau nėra jokių įrodymų, kad direktoriai siekia baigti bendrovės veiklą iš baimės atsakyti dėl netinkamo valdymo. Uždaro tipo bendrovėse, kur direktoriai paprastai yra ir akcininkai, stipriai susiję su bendrovės verslu, kaip tik sieks prisiimti bet kokią įmanomą riziką išgelbėti bendrovę.

6. Direktoriai nesąžiningai baudžiami – *J. Mannolini* mano, kad direktoriams nustatyti pareigą tinkamai valdyti ir atsakomybę už paprasčiausio sprendimo pasekmes yra tiesiog neteisinga.¹⁴¹ Jis užduoda retorinį klausimą – „kodėl įstatymas turėtų suvaržyti verslininką konservatyviomis taisyklėmis, kai protingi kreditoriai ir akcininkai būtų už rizikingą strategiją?“ *J. Mannolini* verslininkais, prisiimančiais riziką, vadina direktorius. Tačiau *M. Whincop* oponuoja ir kreditorius taip pat pripažįsta verslininkais, kurie versle prisiima riziką¹⁴², tad *J. Mannolini* bandymas pateisinti, kad direktoriai negali būti baudžiami už versle priimamus sprendimus, nuginčijamas.

D. Morrison įrodinėja, kad bendrovės griūties atveju nuostolių patiria ne tik kreditoriai, bet ir direktoriai, būtent – reputacijos sumažėjimą ar praradimą, dėl ko gali pasunkėti kito darbo

¹³⁸ (2007) WL 1453705 (Del. May 18, 2007).

¹³⁹ Mannolini J. Creditors' Interest in the Corporate Contract: A Case for the Reform of our Insolvent Trading Provisions (1996) 6 Aust J Corp L 14.

¹⁴⁰ Oesterle D. Corporate Directors' Personal Liability for „Insolvent Trading“ in Australia, „Reckless Trading in New Zealand and „Wrongful Trading“ in England: A Recipe for Timid Directors, Hamstrung Controlling Shareholders and Skittish Lenders knygoje Ramsay I. M. Company Directors' Liability for Insolvent Trading. Melbourne: Centre for Corporate Law and Securities Regulation and CCH Australia, 2000.

¹⁴¹ Mannolini J. Creditors' Interest in the Corporate Contract: A Case for the Reform of our Insolvent Trading Provisions (1996) 6 Aust J Corp L 14.

¹⁴² Whincop M. Taking the Corporate Contract More Seriously: The Economic Cases Against, and a Transaction Cost Rationale for, the Insolvent Trading Provisions. (1996) GLR 1. P. 13.

paieškos.¹⁴³ Kalbant apie uždaro tipo bendroves, abejotina, ar jų direktoriai patirs panašių problemų.

Iš visko matyti, kad kritikai gana silpnai gina savo pozicijas, tuo tarpu profesorius A. Keay, M. Whincop įtikinamai, nors ir teoriškai, griauna oponentų argumentus.¹⁴⁴ Taigi, praktiškai neabejojama, kad direktorių pareigos kreditoriams įtvirtinimas yra tik pozityvus poslinkis šiandieninėje verslo visuomenėje.

4.2. Teisinio reguliavimo Lietuvoje tobulinimo siūlymai

Vis daugiau šalių pripažįsta direktorių pareigas kreditoriams, vis daugiau atsiranda jų teisinio įtvirtinimo šalininkų bei praktinio įgyvendinimo problemų diskusijų dalyvių. Lietuvoje, minėta, teisinis reguliavimas šiuo požiūriu dar nėra pakankamai efektyvus,¹⁴⁵ tačiau netolimoje ateityje galima tikėtis žymesnių pokyčių.

Paprastai preziumuojama, kad kreditoriai nuo galimos rizikos ir potencialių nuostolių gali apsisaugoti patys įvairiomis priemonėmis.¹⁴⁶ Tačiau jų panaudojimas priklauso nuo kreditorių statuso: vieni kreditoriai finansiškai per silpni pasinaudoti tomis priemonėmis, kiti turi per mažai žinių, tretieji neturi sutartinių santykių su skolininku, kad galėtų apsaugoti savo interesus per sutartinius įsipareigojimus.¹⁴⁷

A. Tikniūtė daktaro disertacijoje išsamiai pagrindė, kad direktoriai linkę priimti rizikingus sprendimus (kurių rizika tenka kreditoriams) ar net veikia nesąžiningai, kai įmonei gresia nemokumas.¹⁴⁸ Tad valdymo organų narių pareigų kreditoriams įtvirtinimas būtų tinkama priemonė veiksmingai kreditorių interesų apsaugai.¹⁴⁹

„Tarp verslo nesėkmės, kuri yra normalios verslo rizikos rezultatas, ir sąmoningo įmonės privedimo prie bankroto, už kurį numatyta baudžiamoji atsakomybė, yra teisinio reguliavimo spraga – nenumatyta atsakomybė už aplaidų valdymo organų elgesį“.¹⁵⁰ Todėl efektyvesnei kreditorių apsaugai Lietuvos įstatymuose būtina įtvirtinti valdymo organų pareigas tinkamai

¹⁴³ Morrison D. The Australian Insolvent Trading Prohibition – Why Does It Exist? // International Insolvency Review, Vol. 11, Issue 3, 2002. P. 153-172. Morrison D. The Economic Necessity for the Australian Insolvent Trading Prohibition // International Insolvency Review, Vol. 12, 2003. P. 171-189.

¹⁴⁴ Keay A. Wrongful trading and the liability of company directors: a theoretical perspective // Legal Studies. 2006, Nr. 25.

¹⁴⁵ Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas (20, 21 str.). Nr. IX-216. Vilnius, 2001 m. kovo 20 d.

¹⁴⁶ North American Catholic Educational Programming Foundation, Inc. v. Gheewalla 2007 WL 1453705 (Del. May 18, 2007).

¹⁴⁷ Tikniūtė A. Juridinio asmens ribotos atsakomybės problema: teisiniai aspektai: Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė (01 S) / MRU. – Vilnius, 2006. P. 163.

¹⁴⁸ Ten pat, p. 163-164.

¹⁴⁹ Keay A. Directors' Duties to Creditors: Contractarian Concerns Relating to Efficiency and Over-Protection of Creditors // Modern Law Review, 2003, Nr. (66)5.

¹⁵⁰ Tikniūtė A. Juridinio asmens ribotos atsakomybės problema: teisiniai aspektai: Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė (01 S) / MRU. – Vilnius, 2006. P. 162-163.

valdyti, saugoti įstatinį kapitalą, nustatant terminą laiku pradėti bankroto procedūras ir panašiai. Tokiu būdu būtų pasiekti du tikslai: būtų numatyta ne tik valdymo organų atsakomybė už minėtų pareigų pažeidimą, bet ir užtikrintas valdymo organų teisinis saugumas. Iš to matyti, kad darbo pradžioje iškelta hipotezė, kad valdymo organų pareigoms kreditoriams reikalingas teisinis įtvirtinimas, be abejonės pasitvirtino.

Siekiant tarpusavyje harmonizuoti atskiras nemokumą nagrinėjančių teisės aktų nuostatas, sudaryti geresnes sąlygas nemokumo bylų nagrinėjimui bei didinti asmenų atsakomybę dėl įmonės netinkamo valdymo ar privedimo prie bankroto tyčia, autorė siūlytų įtraukti į Lietuvos teisinį reguliavimą tokias nuostatas:

1. Vadovaujantis ekspertų grupės pranešimu bendrovių teisės Europoje sureguliuavimo klausimais Europos Sąjungos Komisijai ir tokių valstybių kaip Prancūzija, Vokietija, Belgija praktika, siekiant užtikrinti tinkamą kreditorių apsaugą, uždrausti netinkamą valdymą.

2. Vadovaujantis užsienio šalių praktika ir mokslininkų požiūriu dėl pareigos atsiradimo momento, įpareigoti direktorius informuoti kreditorius apie įmonės finansinius sunkumus ar nemokumą.

3. Vadovaujantis Europos Parlamento Pranešimu su rekomendacijomis dėl Europos privačios bendrovės statuso (2006/2013(INI))¹⁵¹ ir tokių valstybių kaip Vokietija, Ispanija ir Šveicarija patirtimi, nustatyti griežtesnę direktorių pareigą laiku inicijuoti bankroto procedūras, nustatant solidarią direktorių atsakomybę už tai, jei bendrovei tapus nemokiai direktoriai per tris savaites nepateikia prašymo pradėti bankroto procedūras.

4. Teisiškai įtvirtinti Lietuvos teismų praktikos suformuotą požiūrį, kad valdymo organams (o vadovaujantis daugelio valstybių praktika – įskaitant ir *de facto* direktorius) kyla *solidari* atsakomybė kreditorių atžvilgiu tuomet, kai direktorių veiksmai, sąlygoję įmonės nemokumą, teismo keliu pripažįstami nusikalstamais.

5. Teisiškai reglamentuoti direktorių asmeninę atsakomybę už visas ar dalį bendrovės skolų ar įsipareigojimų, jei jie žinojo apie tai ir tęsė veiklą, tačiau veikė neapgalvotai, ketindami apgauti bendrovės kreditorius arba turėdami bet kokią kitą apgaulingą tikslą, jeigu tęsdami bendrovės veiklą direktoriai žinojo ar turėjo žinoti, kad veiksmų pasekmės gali sąlygoti nuostolius kreditoriams. Neatsargus teisės pažeidimas neturėtų sukelti kolektyvinės valdymo organo atsakomybės ir atsakomybės gultų ant asmens, kuris atliko konkrečius veiksmus.

¹⁵¹

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A6-2006-0434+0+DOC+PDF+V0/LT> aplankyta 2007-09-23.

6. Nustatyti direktorių pareigą apsaugoti bendrovės turtą, kad būtų patenkinti kreditorių reikalavimai.

7. Užtikrinant efektyvų direktorių pareigos kreditoriams funkcionavimą, teisiškai įtvirtinti, kad patiriančios finansinių sunkumų ar nemokios įmonės direktoriai priimdami sprendimus atsižvelgtų į vidutinio kreditoriaus interesus.

8. Numatyti pareigų atsiradimo momento išimtį: prieš sudarant sandorius dėl ½ ar daugiau bendrovės turto, nepriklausomai nuo to, įmonė moki ar ne, privalomai atsižvelgti į tai, ar likusios turto dalies užteks patenkinti esamų kreditorių reikalavimus.

9. Įtvirtinti galimybę kreditoriams savo nuožiūra pasirinkti ginti įstatyme ar bendrovės įstatuose įtvirtintas pažeistas teises, teikiant ieškinį teisme tiek savo, tiek bendrovės vardu.

10. Nustatyti atsakomybę už tai, kad:

- netinkamai vykdomas įstatymų reikalavimas dėl privalomo bankroto bylos inicijavimo;
- žinant apie tikrąją sunkią turtinę ir finansinę padėtį, sudaromos sąlygos už daug mažesnę nei rinkos kainą perleisti faktiškai nemokios bendrovės turtą ar jo dalį;
- bendrovės valdymo organai sąmoningai priima (įgyvendina) sprendimus, dėl kurių bendrovė gauna daug mažesnę naudą ir kurie labai pablogina bendrovės turtinę padėtį ar/ir jos vertę arba kuriais siekiama išvengti atsiskaitymo su kreditoriais;
- privedama prie nemokumo būklės tyčia blogai valdant bendrovę, jei tuo padaroma turtinė žala kreditoriui, akcininkui ar kitam asmeniui.

IŠVADOS

Darbo pradžioje iškeltą tikslą suformuluotų uždavinių pagalba pasiekti pavyko. Prieita prie tokių pagrindinių išvadų:

1. Atsižvelgiant į galiojančius teisės aktus, sąvoka „bendrovės vadovas“ suprantama siaurąja (vienasmenis valdymo organas) ir plačiąja (ne tik administracijos vadovas, bet ir valdybos bei stebėtojų tarybos nariai, administracijos vadovo pavatuotojai, vyriausiasis buhalteris, akcininkai, *de facto* vykdytys valdymo funkcijas) prasmėmis. Įvairios valstybės išskiria tokias direktorių rūšis kaip vykdytė, nevykdytė, *de jure*, *de facto*, šešėliniai, alternatyvūs, nominuoti, kelių įmonių direktoriai ir kiti.

2. Tradicinė bendrovių teisės koncepcija nenumato pareigų kreditorių atžvilgiu, tačiau nuo 1970 metų pradėta kalbėti apie direktorių atitinkamas pareigas kreditoriams, kaip valdymo organų galių atsvaros būtinybę. Nors teismų praktika šiuo klausimu lieka prieštaringa, tačiau šiandien jau praktiškai nekyla abejonių, kad direktoriai turi tam tikras pareigas ne tik bendrovei, bet ir kreditoriams.

3. Lietuvoje valdymo organams, priimančioms sprendimus, susijusius su kreditorių turtu, nėra teisiškai įtvirtinta atsakomybė už tų sprendimų sukeltą žalą. Nors Įmonių restruktūrizavimo įstatymo 4 str. 2 dalyje įtvirtinta restruktūrizuojamos įmonės vadovo pareiga ne vėliau kaip per 10 kalendorinių dienų sušaukti pagrindinių kreditorių susirinkimą ir pateikti įmonės restruktūrizavimo plano metmenis, jei kreditorius (kreditoriai) pateikia siūlymą ir įmonės dalvių susirinkimo sprendimą restruktūrizuoti įmonę, bei Įmonių bankroto įstatyme įtvirtinta imperatyvi įmonės savininko ir administracijos vadovo pareiga dėl savalaikio bankroto bylos inicijavimo, kuri visų pirma suformuluota tuo tikslu, kad kuo efektyviau būtų apginti kreditorių interesai, neapsaugo kreditorių teisių, jeigu įmonės vadovai bei savininkai yra nesąžiningi ir nevykdo jiems priskirtų pareigų.

Lietuvos teismų praktika, pateikdama tik du atvejus¹⁵², kur analizuojama direktorių atsakomybė kreditoriams, formuoja požiūrį, kad valdymo organams kyla *solidari* atsakomybė kreditorių atžvilgiu tuomet, kai direktorių veiksmai, sąlygoję įmonės nemokumą teismo keliu pripažįstami nusikalstamais.

4. Įvairiose šalyse (Vokietijoje, Prancūzijoje, Airijoje, Italijoje, Anglijoje, Belgijoje) direktorių pareigos kreditoriams įtvirtinamos nevienodai, tačiau galima atrasti bendrų vardiklių: atsakomybės išplėtimas *de facto* direktoriams, pareiga apsaugoti bendrovės turtą, kad būtų patenkinti kreditorių reikalavimai, atsakomybė už įstatymo normų ir bendrovės įstatų

¹⁵² LAT nutartis 2006 m. gegužės 25 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-266-2006 ir LAT nutartis 2006 m. civilinėje byloje Nr. 3K-3-298/2006.

pažeidimus, draudimas tęsti bendrovės veiklą, jei direktorius galėjo ar turėjo numatyti, jog kreditoriai patirs nuostolių.

5. Diskutuojama, ar direktorių pareigos įgyvendinimas turi būti esamų ar būsimų kreditorių atžvilgiu. Teismų praktika šiuo klausimu negausi ir prieštaringa. Mokslininkų nuomone, kreditoriai nėra homogeninė grupė¹⁵³, tačiau galima daryti išvadą, kad skirstant kreditorius į esamus ir būsimus nebūtų užtikrintas efektyvus direktorių pareigos kreditoriams funkcionavimas, nes gali nesutapti ne tik esamų ir būsimų kreditorių, bet ir esamų kreditorių interesai. Universalūs šios problemos sprendimai pateikti keliuose bylose:

- *Re Pantone 485 Ltd*¹⁵⁴, kurioje išaiškinta, jog kreditoriai reiškia visumą, taip vadinamą bendrinį (angl. – *general*), išvestinį kreditorių;
- *Re MDA Investment Management Ltd [2003] EWHC 227* byloje *Park J* nurodė kreditorius kaip visumą (angl. – *as a whole*).

6. Bendrovės dalyvių ir kreditorių interesų prioriteto klausimas iš esmės sprendinamas priklausomai nuo direktorių pareigų kreditoriams atsiradimo momento. Iš užsienio šalių teismų praktikos aišku, kad bendrovės nemokumo būseną sukelia direktoriams pareigas kreditorių atžvilgiu, o daugelyje bylų svarstoma apie pareigos kilimą esant nepakankamo mokumo aplinkybėms. Šie momentai sąlygoja direktoriaus pareigų kreditorių atžvilgiu prioriteto atsiradimą, tačiau yra teisinių argumentų pripažinti direktoriaus pareigą atsižvelgti į kreditorių interesus ir bendrovei esant mokiai. Iš *Brady v Brady*¹⁵⁵ bylos galima spręsti, kad direktoriai privalo atsižvelgti į kreditorių interesus net bendrovei esant mokiai, jei norimas sudaryti sandoris potencialiai darytų įtaką mokumui.

7. Vyrauja nuomonė, kad individualūs kreditoriai ieškinį dėl direktorių pareigos pažeidimo gali pateikti tik bendrovės vardu. Tačiau yra šalių, pavyzdžiui, Prancūzija ar Šveicarija, kur pripažįstama kreditorių teisė paduoti tiesioginį ieškinį ir savo vardu. Lietuvoje nėra teisiškai reglamentuota tiesioginė ar netiesioginė galimybė kreiptis į teismą dėl direktorių padarytos žalos kreditoriams atlyginimo.

8. Norint geriau organizuoti bendrovių valdymą Lietuvoje, būtina nustatyti ne tik valdymo organų galią valdyti kreditorių turtą, bet ir tų teisių atsvarą – pareigas kreditorių atžvilgiu, kad teisinis reguliavimas atitiktų šiandienos verslo rinkos situaciją ir pareikalautų didesnės valdymo organų atsakomybės kreditoriams už priimamus sprendimus.

9. Tinkamas valdymo organų pareigų kreditoriams identifikavimas ir pagrindimas sąlygoja tiek valdymo organų kompetencijos realizavimą esant aiškiai apibrėžtai atsakomybei, tiek bendrą

¹⁵³ Žr. Riley C. Director's Duties and the Interests of Creditors. 1989 Co Law 87. Taip pat Finch V. Director's Duties: Insolvency and Unsecured Creditor // Clarke A. Current Issues of Insolvency Law, London: Stevens, 1991.

¹⁵⁴ [2002] 1 BCLC 266.

¹⁵⁵ (1988) BCLC 20.

kreditorių pasitikėjimą. Galiausiai tai atliktų ir tam tikrą prevenciją, kuomet valdymo organas, aiškiai žinodamas savo pareigas kreditoriams ir suvokdamas neigiamas pasekmes, susilaikytų nuo žalos darymo.

SUMMARY

Since 1976, in cases arising in Australia and United Kingdom (*Walker v Wimborne* (1976) 137 CLR; *Kinsella v Russell Kinsella Pty Ltd* (1986) 4 NSWLR 722,730; *Brady v Brady* (1988) BCLC 20), courts have recognized that upon insolvency, the duties of corporate directors shift from shareholders to creditors, or, at least, expand to include creditors as well as shareholders.

Although the duty is now generally regarded as well established principle (although it has been argued that no such specific duty in fact exists because in each of the cases where it has been referred to, liability was clearly based on other grounds), there are important aspects of it which remain unclear and the role of the duty in modern law has been questioned.

This master thesis outlines the development of the duty (also showing that only few works on the issue may be found among Lithuanian authors and only few cases deal with directors' liability to creditors) before going to explore the uncertainties surrounding the duty. These include issues such as whether the duty is a direct or indirect duty, to which creditors the duty should be owed, the extent to which creditors interests are to be taken into account, when the duty arises.

To conclude, it does have an important role to play in the modern law if the additional protection it can give creditors is seen to be justified.

NAUDOTŲ ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Norminė literatūra

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Vilnius, 2000.
2. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas. Nr. VIII-1835. Vilnius, 2000 m. liepos 13 d.
3. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas. Nr. IX-216. Vilnius, 2001 m. kovo 20 d.
4. Lietuvos Respublikos įmonių restuktūrizavimo įstatymas. Nr. IX-218. Vilnius, 2001 m. kovo 20 d.
5. Lietuvos Respublikos vertybinių popierių įstatymas. Nr. X-1023. Vilnius, 2007 m. sausio 18 d.
6. Lietuvos Respublikos finansinių priemonių rinkų įstatymas. Nr. X-1024. Vilnius, 2007 m. sausio 18 d.
7. Lietuvos Respublikos Europos kooperatinių bendrovių įstatymas. Nr. X-696. Vilnius, 2006 m. birželio 15 d.
8. Lietuvos Respublikos individualių įmonių įstatymas. Nr. IX-1805. Vilnius, 2003 m. lapkričio 6 d.
9. Nacionalinėje vertybinių popierių biržoje listinguojamų bendrovių valdymo kodeksas.
10. Australian Corporation Act 2001.
11. Canada Business Corporation Act (CBCA) <http://laws.justice.gc.ca/en/C-44/index.html>
12. Irish Companies Act 1990.
13. New Zealand Companies Act 1993.
14. German Corporate Governance Code 2002.
15. 1997 m. balandžio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 26 straipsnio pirmosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, LR Konstitucinis Teismas // Valstybės Žinios, 1997-04-11, Nr. 31, Publikacijos Nr. 770.

Specialioji literatūra

1. Abramavičius A., Mikelėnas V. Įmonių vadovų teisinė atsakomybė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 1998.
2. Ambrasienė D. Specialūs kreditoriaus interesų gynimo būdai sutartiniuose santykiuose // Jurisprudencija, 2003, Nr. 37(29). P. 50-58.

3. Armour J., Deakin S., Konzelmann S. Shareholder Primacy and the Trajectory of UK Corporate Governance (2003) 41 Br J Ind Rel 531.
4. Berkhan M. Director's duties to „the company“ and to creditors: *Spies v The Queen*. // 6 Deakin Law. Review 10, 2001.
5. Bottomley S. Directing the Directors: Assumptions about the Effectiveness of Corporate Law // Australian Economic History Review. 1999, Nr. 39(3). P. 239-257.
6. CK I knygos komentaras. Vilnius: Justitia, 2001.
7. Cook C. Wrongful Trading – Is it Real Threat to Directors or a Paper Tiger // *Insolv L* 99, 1999.
8. Courtney T. B. The law of private companies. Butterworths, 1994.
9. Čerka P. Ar vakarų valstybių teisėje valdymo organams nustatyti rūpestingumo pareigos (duty of care) principai ir standartai taikytini Lietuvos bendrovių teisei? // *International Journal of Baltic Law*, 2002, nr. 1. P. 57-75.
10. Čerka P. Bendrovės valdymo organų atsakomybės ribos: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: vadyba ir administravimas (03S) / VDU. – Kaunas, 2006.
11. Daniels R. J. Must Boards Go Overboard? An Economic Analysis for the Effects of Burgeoning Statutory Liability on the Role of Directors in Corporate Governance // *Cannada Business Law Journal* 24, 1994.
12. Finch V. Corporate Insolvency Law: Perspective and Principles. Cambridge, 2002.
13. Finch V. Director's Duties: Insolvency and Unsecured Creditor // Clarke A. *Current Issues of Insolvency Law*, London: Stevens, 1991.
14. Godfrey P., Nield S. The wrongful trading provisions – all bark and no bite (1995) 11 *IL & P* 139.
15. Grantham R. The judicial Extention of Directors's Duties to Creditors // *Journal of Business Law* 1, 1991. P. 11-13.
16. Greičius R. Įmonės vadovo fiduciarinės pareigos: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė (01 S) / VU. – Vilnius, 2005.
17. Griffin S. Personal liability and disqualification of company directors. Oxford, 1999.
18. Hicks A. „Advising on Wrongful Trading“: Part I“ (1993) 14 *Co Law* 16.
19. Hicks A. „Advising on Wrongful Trading: Part II“ (1993) 14 *Co Law* 55.
20. Hicks A. Disqualification of Directors: No Hiding Place for the Unfit. *Mokslinis pranešimas Nr. 59*. London: Chartered Association of Certified Accountants, 1998.
21. Keay A. Directors' Duties to Creditors: Contractarian Concerns Relating to Efficiency and Over-Protection of Creditors // *Modern Law Review*. 2003, Nr. (66)5. P. 665-699.

22. Keay A. Wrongful trading and the liability of company directors: a theoretical perspective // *Legal Studies*. 2006, Nr.25. P. 431-461.
23. Keenan D, *Company Law for Students*. London: Pitman Publishing, 1996.
24. Keenan D., Kenneth S. *Company Law*. Twelfth edition. England, London: 2002.
25. Kiršienė J., Tikniūtė A. Juridinio asmens civilinių teisių įgyvendinimas bendrovėje: kam priklauso valdymo funkcija? // *Jurisprudencija*, 2004, t. 55(47). P. 32-39.
26. Lipson J. C. Directors' Duties To Creditors: Power Imbalance And The Financially Distressed Corporation // *50 UCLA Law Review* 1189, 2003.
27. Macey J. An Economic Analysis of the Various Rationales for Making Shareholders the Exclusive Beneficiaries of Corporate Fiduciary Duties // *23 J Corp L* 277, 1991.
28. Mannolini J. Creditors' Interest in the Corporate Contract: A Case for the Reform of our Insolvent Trading Provisions (1996) *6 Aust J Corp L* 14.
29. Mikuckienė V. Kreditorių teisių įgyvendinimas bankroto procese // *Jurisprudencija*. 2005, Nr. 77(69). P. 33-39.
30. Namų advokatas / Autorių kolektyvas [sudarytojas Jonas Prapiestis]. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002.
31. Oditah F. Wrongful Trading. *LMCLQ* 205, 1990.
32. Oliver M. C. and Marshall Enid A., *Company Law*. London: Pitman Publishing, 1994.
33. *Oxford dictionary of law*/ Edited by Elizabeth A. Martin. - New York: Oxford, 1994. P. 362.
34. Prentice D. Creditor's Interests and Director's Duties. *OJLS* 265, 1990.
35. Ramsay I. M. *Company Directors' Liability for Insolvent Trading*. Melbourne: Centre for Corporate Law and Securities Regulation and CCH Australia, 2000.
36. Rickett C., Grantham R. *Corporate Personality in the 20th Century*. Oxford: Hart Publishing, 1998.
37. Riley C. Director's Duties and the Interests of Creditors // *Co Law* 87, 1989.
38. Simmons M. Wrongdul Trading // *17 IL & Maxwell*, 2001. P. 621-634.
39. Skene D. W. M. The Director's Duty To The Creditors of a Financially Distressed Company: A Perspective From Across The Pond // *The Journal of Business & Technology Law*, Vol. II, Issue 2, 2007.
40. Teismų praktika. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis Nr. 17. Vilnius, 2002.
41. A. Tikniūtės paskaita teisėjams „Juridinio asmens organų funkcijos ir kompetencija“.
42. Tikniūtė A. Juridinio asmens ribotos atsakomybės problema: teisiniai aspektai: Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė (01 S) / MRU. – Vilnius, 2006.
43. Walters A. „Enforcing Wrongful Trading – Substantive Problems and Practical Incentives“ in B A K Rider (ed) *The corporate Dimention*. Bristol: Jordans, 1998. *Insolv L* 99.

44. Whincop M. Taking the Corporate Contract More Seriously: The Economic Cases Against, and a Transaction Cost Rationale for, the Insolvent Trading Provisions. GLR 1, 1996.

45. Worthington S. Reforming Directors' Duties // Modern Law Review 64. 2003, Nr. 64. P.439-458.

Teismų praktika

Lietuva

1. LR Konstitucinio Teismo 1997 m. balandžio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 26 straipsnio pirmosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės Žinios, 1997-04-11, Nr. 31, Publikacijos Nr. 770.

2. LAT 2001 m. spalio 16 d. nutartis „Dėl uždarnosios akcinės bendrovės administracijos vadovo teisinio statuso“ c. b. V. Paliūnas v Radviliškio rajono savivaldybė, UAB „Radviliškio autobusų parkas“, Nr. 3K-7-760/2001 // Teismų praktika, 2002, Nr. 16.

3. LAT nutartis 2006 m. gegužės 25 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-266-2006.

4. LAT nutartis 2006 m. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-298/2006.

JAV

1. Joy v. North, 692 F.2d 880 (2d Cir. 1982).

2. Corporate Affairs Commission v Drysdale (1978) 141 CLR 236.

3. North American Catholic Educational Programming Foundation, Inc. v. Gheewalla 2007 WL 1453705 (Del. May 18, 2007).

Airija

1. Re Frederick Inns Ltd (1994) 1 ILRM 387.

Anglija

1. Salomon v Salomon & Co Ltd, (1987) AC 22 (H. L.).

2. Winkworth v Edward Baron Development Co Ltd [House of Lords] 1986 1 WLR 1512.

3. West Mercia Safetywear Ltd. v Dodd (1998) BCLC 250.

4. Lohnro Ltd v Shell Petroleum Co Ltd (1980) 1 W.L.R. 627.

5. Multinational Gas and Petrochemical Co v Multinational Gas and Petrochemical Services Ltd and ors (1983) 2 All ER 563.

6. Brady v Brady (1988) BCLC 20.

7. Yukong Lines of Korea v Rendsberg Investment Corp of Liberia (No 2) (1998) BCC 870.

8. Facia Footwear Ltd v Hinchcliffe (1998) 1 BCLC 218.

9. Clydebank Football Club Ltd v Steedman and ors 2002 SLT 109.
10. Colin Gwyer and Associates Ltd v London Wharft (Limehouse) Ltd (2002) EWHC 2748.
11. Re Pantone 485 Ltd (2002) 1 BCLC 266.
12. Re MDA Investment Management Ltd (2003) EWHC 227.
13. Colin Gwyer and Associates Ltd v London Wharf (Limehouse) Ltd (2002) EWHC 2748.
14. Re Horsley and Weight Ltd (1982) 3 All ER 1045.
15. Re Welfab Engineers Ltd (1990) BCC 600.
16. Overend, Gurney & Co v Gibb (1872) LR 5 HL 480.
17. Norman v Theodore Goddard, (1991) BCLC 1028, 1030 .
18. Re D'Jan of London Ltd, (1994) 1 BCLC 561, 563.
19. Re Continental Assurance Co of London plc (2001) BPIR 733.
20. Re Purpoint Ltd (1991) BCLC 491; (1991) BCC 121.
21. Re Brian D Pierson (Contractors) Ltd (2001) 1 BCLC 275.

Velsas

1. Hawkins v Bank of China (1992) 26 NSWLR 562.

Kanada

1. Peoples Department Stores Inc. (Trustee of) v. Wise, (2004) 3 S.C.R. 461, 2004 SCC 68.
2. CW Shareholdings Inc. v. WIC Western International Communications Ltd., (1998) 39 O.R. (3d) 755 (Gen. Div.).

Australija

1. Walker v Wimborne (1976) 137 CLR 1.
2. Spies v The Queen (2000) 201 CLR 603.
3. Sycotex Pty v Baseler (2000) 201 CLR 603, 637.
4. ANZ Executors & Trustee Co Ltd v Qintex Australia Ltd (1990) 2 ACSR 676, 682
5. Kinsella v Russell Kinsela Pty Ltd (1986) 4 NSWLR 722, 730.
6. Australian Securities Commission v AS Nominees Ltd (1995) 13 ACLC 1822.
7. Commonwealth Bank of Australia v Friedrich (1991) 9 ACLC 946).

Naujoji Zelandija

1. Kuwait Asia Bank v National Mutual Life Nominees Ltd (1990) 3 NZLR 513, 529.
2. Nicholson v Permakraft (NZ) Ltd (1998) 2 NZLR 481, 549.

Interneto adresai

1. A Modern Regulatory Framework For Company Law In Europe
http://ec.europa.eu/internal_market/company/docs/modern/report_en.pdf
2. Anglijos Lordų rūmų interneto svetainė <http://www.parliament.uk/lords/index.cfm>
3. Australijos Aukščiausiojo Teismo interneto svetainė <http://www.hcourt.gov.au/about.html>
4. Commission Recommendation of 15 February 2005 on the role of non-executive or supervisory directors of listed companies and on the committees of the (supervisory) board (2005/162/EC)
http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2005/l_052/l_05220050225en00510063.pdf
5. Final Report of the Group on a Modern Regulatory Framework for Company Law in Europe
http://ec.europa.eu/internal_market/company/docs/modern/consult_en.pdf
6. Interneto enciklopedija Wikipedia http://en.wikipedia.org/wiki/Enron_scandal
7. JAV Aukščiausiojo Teismo interneto svetainė <http://www.supremecourtus.gov/>
8. Kanados Aukščiausiojo Teismo interneto svetainė <http://scc.lexum.umontreal.ca/en/index.html>
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo interneto svetainė <http://www.lat.lt/default.aspx?item=home>
10. Moldoveanu M. and Martin R. (2001). Agency theory and the design of efficient governance mechanisms. Rotman school of management: University of Toronto.
http://www.cica.ca/multimedia/Download_Library/Research_Guidance/Risk_Management_Governance////AgencyTheory_Eng.pdf
11. OECD bendrovių valdymo principai: 2004.
http://www.oecd.org/document/49/0,2340,en_2649_37405_31530865_1_1_1_37405,00.html
12. Report on the application by the Member States of the EU of the Commission Recommendation on the role of non-executive or supervisory directors of listed companies and on the committees of the (supervisory) board
http://ec.europa.eu/internal_market/company/docs/independence/sec20071022_en.pdf
13. Taikomasis mokslinis tyrimo darbas „Nemokumo samprata ir jo teisinio reglamentavimo analizė“
http://www.ukmin.lt/lt/veiklos_kryptys/pramone_ir_verslas/smulkusis_ir_vidutinis/doc/Nemokumo%20studija.doc
14. Tarptautinės teisininkų kontoros, besispecializuojančios verslo teisėje, interneto svetainė
<http://www.torys.com/publications/pdf/CM05-20T.pdf>
15. The European Private Equity and Venture Capital Association (EVCA). Director's responsibilities, 2002 oct., Nr. 30, psl. 88.
http://www.evca.com/images/attachments/tmpl_9_art_49_att_849.pdf

16. Vilniaus vertybinių popierių biržoje listinguojamų bendrovių valdymo kodeksas su komentarais <http://www.baltic.omxgroup.com/bwebdocs/BVKK.pdf>